

СУМНІВНИЙ ІМПЕРАТОР ТЕОТИВАКАНА: НОВИЙ ПОГЛЯД НА РОЛЬ ХАЦ'ООМ-КУЙЯ В ІСТОРІЇ МАЙЯ

Максим Стюфляєв

The Questionable Emperor of Teotihuacan: Rethinking the Role of Jatz'oom Kuy in Maya History
Maksym Styuflyayev

Purpose. This article challenges the identification of an individual named Jatz'oom Kuy (Spearthrower Owl) as the emperor of Teotihuacan that is widely accepted in historiography.

Methods. To ensure a comprehensive analysis of the sources, we employed a range of both general scientific and specialized historical methods. The former includes methods of analysis and synthesis, induction and deduction. Particular emphasis in our study was placed on the iconographic method.

Results. Our new interpretation of the sources has helped to clarify certain obscure passages in Maya inscriptions. We argue that in 378, Jatz'oom Kuy personally participated in the conquest of Tikal as the commander of a Mexican armed forces. In the early fifth century, he likely served as the representative of Teotihuacan in the Maya region of Peten and, as of 435, was residing in Maya area rather than in Central Mexico. We also succeeded in identifying another previously unknown Mexican military leader named Kup ... Ch'een.

Conclusions. The results of our research contradict the prevailing historiographical view that Jatz'oom Kuy was the supreme ruler of Teotihuacan and resided there permanently. Their significance extends far beyond the clarification of isolated historical episodes, as scholars have long attempted to reconstruct the political organization of Teotihuacan based on evidence from Maya written sources. Our study shows that such reconstructions must be approached critically and with caution. Maya, it appears, rarely mentioned the ruler(s) of the distant metropolis on their monuments and showed little interest in the internal affairs of Teotihuacan. Instead, their attention focused primarily on those foreign figures with whom they interacted directly, namely the Mexican representatives stationed in the Peten region.

Keywords: Classic Maya, Teotihuacan, Jatz'oom Kuy, hieroglyphic texts, iconography, political history, art history.

Цивілізація майя класичної доби (III-X століття нашої ери) дає нам цікавий та певною мірою нетиповий приклад використання зображальних джерел для реконструкції політичної історії. В традиційній історичній науці пізнання минулого зазвичай базувалося на інформації, отриманій із наративних писемних пам'яток. Археологічні знахідки і твори мистецтва сприймалися натомість як допоміжний матеріал, що часто «підганявся» під заздалегідь сформовану схему¹. Проте джерельна база, із якою працюють майяністи, вирізняється певною специфікою. По-перше, від класичної доби історії майя не збереглося жодних докладних наративів, подібних на руські літописи чи західноєвропейські хроніки. Доступний нам корпус

¹ Дуже показово, скажімо, як починаються відповідні розділи українського підручника з історичного джерелознавства. Про писемні джерела одразу говориться, що вони посідають «чільне місце у джерельній базі історії України» та «становлять основу переважної більшості історичних праць». Натомість зображальні джерела дають змогу «не лише доповнити та проілюструвати певні історичні факти ... а й поглянути на них» (. Корольов 2002, с. 345; Павленко 2002, с. 243). Очевидно, що образ тут виконує суто вторинну функцію стосовно тексту.

текстів складається насамперед із коротких написів на монументах і кераміці. Названі джерела характеризуються з-поміж іншого нерозривним поєднанням ієрогліфів та іконографії. Наприклад, царські стели нерідко оздоблювалися портретом правителя, що виконував календарний обряд чи розтоптував бранця (Іл. 1). Зображення доповнювалися підписами, які містили опис події або ім'я подоланого ворога (див. більше в: Стюфляєв 2023б, с.42-54).

Іл. 1. Стела 31 з Тікаля, лицевий бік. Приклад ювілейного монумента майя, прикрашеного зображенням царя. Фото Юрія Полюховича.

На зростання ролі мистецтва у вивченні історії Мезоамерики вплинули також суб'єктивні чинники. Аж до другої половини ХХ століття ієрогліфічна писемність майя, за винятком записів календарних дат, залишалася недешифрованою (Сое 1992). Через це багато важливих питань були спочатку окреслені та обговорені на підставі вивчення зображальних джерел. Значно пізніше висновки істориків мистецтва вдалося підтвердити чи спростувати, прочитавши тексти. Саме так поступово поліпшувалося наше розуміння відносин царств майя із розташованим далеко на захід від них мексиканським містом Теотівакан. Відправною точкою для дискусії стало відкриття типових елементів культури Теотівакана у регіоні Петен, розташованому на території сучасної Гватемали. Наприклад, під час здійснених між 1926 та 1931 роками розкопок у Вашактуні було знайдено мексиканську за формою і стилем ранньокласичну парадну кераміку: циліндричні вази з накривками та посудини-триноги (Smith 1955).

На середину ХХ століття багато цінного матеріалу вдалося отримати завдяки масштабним дослідженням у Тікалі – одному з головних осередків цивілізації майя класичної доби. Зокрема в похованнях тамтешньої еліти археологи виявили розписну кераміку, прикрашену теотіваканськими символами (Culbert 1993). Тоді ж Вільям Ко звернув увагу на мексиканські елементи у вбранні та озброєнні персонажів, зображених на монументах з Тікаля (Сое 1962, р.499-501). Як бачимо, вплив чужинців вдалося простежити насамперед у високій культурі та мистецтві майя: вишуканій кераміці, елементах архітектурного декору (наприклад, масках теотіваканського бога грози), портретах вояків на публічних пам'ятках тощо (див. іл. 2 та 3). Аналіз іконографії дотепер відіграє напрочуд важливу роль при вивченні

зв'язків низинної зони майя з Центральною Мексикою. Найновіші відкриття підтвердили складний і обопільний характер контактів (див. іл. 4). Наприклад, у Тікалі нещодавно було знайдено вітар, вкритий типовими для Теотівакана розписами (Román et al. 2025). З другого боку, під час розкопок так званої «Площі колон», розташованої в центральній частині Теотівакана, археологи виявили уламки розбитої кераміки майя, а також рештки незвичайних різнокольорових фресок, в яких поєднуються традиційні елементи мистецтва Теотівакана і майя (Sugiyama et al. 2020).

Іл. 2. Приклад впливу Теотівакана на елітарну культуру майя: (а) посудина-тринога, імовірно, із Теотівакана. Фото: The Metropolitan Museum of Art. Public Domain; (b) посудина-тринога у теотіваканському стилі, що, імовірно, походить із місця майя Ріо-Асуль. Фото: Public domain, courtesy of The Detroit Institute of Arts, Founders Society Purchase, Arthur H. Nixon Fund, 1984.12.

Іл. 3. Зображення воїна у теотіваканському спорядженні на монументі майя. Фото Юрія Полуховича.

Іл. 4. Приклад культурного синтезу та взаємного впливу. Розпис з Теотівакана із зображеннями Бога кукурудзи майя. Фото: Музей Ампаро, Мексика, штат Пуебла.

Водночас, починаючи від 1980-х років, фахівці досягли значних успіхів у дешифруванні ієрогліфічних текстів (Houston 2000, р.121-142). Разючий прогрес дозволив вивчати минуле майя класичної доби з їхнього власного голосу. Швидке накопичення даних відкрило перед дослідниками привабливі перспективи, але створило і певні проблеми. Нині епіграфіка майя як наукова дисципліна невпинно розвивається². Щороку відкриваються нові написи або уточнюється розуміння відомих текстів. З іншого боку, дедалі очевиднішою стає потреба перевірити та переосмислити наявний матеріал. Дотепер найкращим узагальненням політичної історії майя залишається праця Саймона Мартіна та Ніколая Грюбе, перше видання якої з'явилося далекого вже 2000 року (Martin and Grube 2000). Віддаючи належну шану попередникам, ми разом із тим мусимо постійно повертатися до питання: якою мірою панівні в сучасній історіографії ідеї та концепції впливають зі свідчень джерел або принаймні їм не суперечать? У цій статті автор спробує критично розглянути одну з таких загальноприйнятих гіпотез. Ми поставимо під сумнів ідентифікацію неодноразово згадуваного в написах майя персонажа на ім'я Хац'оом-Куй (*Spearthrower Owl*) як імператора Теотівакана. Запропоноване нами альтернативне тлумачення матеріалу дозволить прояснити деякі «темні місця» в написах, а також повернутися до дискусії про форму правління у Теотівакані.

Найважливішими джерелами для нашого дослідження стануть написи на трьох монументах, створених у першій половині V століття: так званому Маркадорі і стелі 31 з Тікалі та стелі 51 з Ель-Перу. Усі вони наочно демонструють, чому іконографію й тексти майя потрібно вивчати комплексно. Знайдений у 1980-х роках під час розкопок «Групи 6С-XVI» в Тікалі, Маркадор вважається яскравим свідченням міжрегіональної взаємодії. За формою цей монумент ідентичний деяким пам'яткам у Теотівакані, але відрізняється від них довгим

² За усталеною традицією, «епіграфістами» прийнято називати усіх спеціалістів, що займаються вивченням ієрогліфічних текстів майя, незалежно від носія (камінь, кераміка або папір), на якому зберігся напис. Пояснення інших ужитих у цій статті термінів, таких як «мексиканці», «низнинна зона майя», «регіон Петен», дивіться в попередніх публікаціях автора (Стюфляєв 2023а; Стюфляєв & Стаднік 2024).

написом майя (Fialko 1988; Grube and Martin 2000, p.74) (див. іл. 5). Верхівку Маркадора було прикрашено зображенням птаха зі списометалкою – таке поєднання неодноразово зустрічається в мистецтві Теотівакана. Як показав Девід Стюарт, у цьому випадку воно є іконографічним варіантом запису імені Хац'оом-Куйя (Stuart 2000, p.481). Стела 31 давно вважається однією з найкращих монументальних скульптур майя (Сое 1962, p.489-491). Вона втілювала ідеологічний курс правителя Тікаля Сіхйах-Чан-К'авііля II (411-456), спрямований на поєднання культури мексиканських завойовників із місцевою спадщиною (Martin and Grube 2008, p.34-35). На лицевій стороні стели Сіхйах-Чан-К'авііля II тримає пишний головний убір – майяський за формою, але доповнений теотіваканськими символами. По обидва боки від головного героя зображено двох воїнів-чужинців у мексиканському спорядженні (Beliaev 2019). Нарешті, про стелу 51 з Ель-Перу стало відомо порівняно нещодавно: археологи виявили її фрагменти між 2019 та 2022 роками. Лицеву сторону нової скульптури знову-таки прикрашено зображенням теотіваканського воїна (Kelly, Freidel, & Navarro-Farr 2024, p.25, 29-33). Отже, іконографія всіх перелічених пам'яток підкреслює провідну роль вихідців із Центральної Мексики у тогочасному політичному житті майя. Цій самій темі присвячено вирізьблені на монументах написи.

Іл. 5. Приклад впливу Теотівакана на монументальну скульптуру майя: (а) Маркадор з Тікаля. Фото Марії Стаднік; (б) маркер для гри в м'яч із Теотівакана. Фото: The Metropolitan Museum of Art. Public Domain

Про внутрішній устрій царств Петену у III – першій половині IV століть наразі відомо небагато, проте вважається, що провідну роль там відігравали «Священні Мутульські Владарі» (правителі Тікаля) (Martin & Grube 2008, p.26-28). Сила і багатство цього міста почасти ґрунтувалися на торговельних контактах з Центральною Мексикою, які були започатковані задовго перед першими згадками про західних чужинців в ієрогліфічних

текстах (Martin & Grube 2008, p. 29). На жаль, через відсутність писемних джерел ми мало можемо сказати про характер відносин майя із Теотіваканом на тому ранньому етапі.

Починаючи від 370-х років, ситуація змінилася. 17 січня 378 року до Тікаля прибула загадкова особа на ім'я Сіхйах-К'ахк'. Того самого дня цар Тікаля Чак-Ток-Іч'аак II раптово помер – напевно, його вбили вороги. Підозрілий збіг спонукає вважати прибуття Сіхйах-К'ахк'а не звичайним візитом, а переворотом (Stuart 2000, p.472-478). Сучасники і нащадки надавали цій події великої ваги – в історії майя важко знайти будь-який інший епізод, увічнений на такій кількості пам'яток: стелах з Тікаля, Ель-Перу і Вашактуна, а також у розписах із Ла-Суфрікайі (Estrada-Belli et al. 2009, p.238-246; див. також Додаток). Явно йшлося про знаковий конфлікт регіонального масштабу. Але хто такий Сіхйах-К'ахк' і звідки він прибув?

Щодо цього питання в історіографії довгий час тривала полеміка. Ще у 1960-х роках Тетяна Проскурякова першою дійшла висновку, що Сіхйах-К'ахк', якого вона називала *Smoking Frog*, очолив чужинське військо, здобув перемогу у війні і скинув з престолу попереднього правителя Тікаля, замінивши його своїм ставленцем. Хоча дослідниця не наполягала на походженні завойовників із Теотівакана, вона прямо пов'язала їхню появу з поширенням у матеріальній культурі та мистецтві майя мексиканських мотивів (Proskouriakoff 1993, p.4-10). Втім, опонентам Проскурякової її концепція видавалася надто сміливою. Між містами Петену й Центральною Мексикою лежить відстань у понад 1000 кілометрів, тож здавалося неймовірним, щоб такі дистанції могли бути подолані пішими арміями. Наприкінці XX століття панівним у майяністиці стало розуміння війни 378 року як локального конфлікту між царствами майя, в якому Теотівакан жодної безпосередньої участі не брав. Сіхйах-К'ахк'а називали тепер воєначальником з Тікаля, що завоював сусіднє місто Вашактун і почав там правити (Mathews 1985, p.44; Schele & Freidel 1990, p.144-158). Зображення ж воїнів у мексиканському одязі та з теотіваканською зброєю на монументах майя тлумачилися як свідчення суто культурного впливу, а не політичного домінування (Stone 1989).

Базовою для сучасного розуміння проблеми залишається робота американського епіграфіста Девіда Стюарта, опублікована у 2000 році. Автор уважно проаналізував відомі тоді ієрогліфічні тексти й повернувся до ідей Проскурякової. Згідно з його висновками, у 378 році в Тікаль прибула армія чужинців, очолювана полководцем Сіхйах-К'ахк'ом. Військо завойовників, принаймні основна його частина, перебувало в поході кілька місяців і рухалося із заходу на схід. Географічне походження Сіхйах-К'ахк'а, імовірно, підтверджується також його титулами «західний К'авііль» і «західний *калоомте*». Підкорення міст Петену чужинцями збіглося в часі зі зростанням там ознак теотіваканського впливу. Усі ці факти достатньо переконливі й дають підстави вважати: Сіхйах-К'ахк' вирушив у землі майя з Теотівакана (Stuart 2000, p.478-481).

Ще один вагомий внесок Стюарта полягав у виведенні на історичну сцену нової дійової особи. Дослідник звернув увагу, що окрім Сіхйах-К'ахк'а в написах останньої чверті IV – першої половини V століть постійно з'являється інший могутній чужинець, котрий у науковій літературі зазвичай фігурує під умовним позначенням *Spearthrower Owl* (Сова-Списометач) (Stuart 2000, p.481-490). Точне читання його імені залишається предметом дискусії. У цій статті ми віддаємо перевагу варіанту Хац'оом-Куй, хоча ототожнення пташиного компонента з логограмою **KUY** (Сова) було нещодавно поставлене під сумнів (Stuart 2024, p.58-62; див. також Davletshin 2024, p.119-125). 6 травня 374 року, за кілька років перед походом в область

майя, Хац'оом-Куй став правителем загадкової місцевості *Хо' ... віц*.³ Коли у 378 році відбувалося завоювання Петену, він явно діяв як спільник Сіхйах-К'ахк'а. Імовірно, ще перед початком військової кампанії чужинські ватажки уклали угоду про майбутній поділ впливу. 13 вересня 379 року царем Тікаля став син Хац'оом-Куйя Йаш-Нуун-Ахіін I. Сіхйах-К'ахк' натовість здобув верховну владу над значною частиною Петену, утвердивши в різних містах регіону залежних від себе правителів (Stuart 2024:21-31).

Отже, Хац'оом-Куй був батьком нового царя Тікаля, але владарював у іншому місці. На думку Стюарта, саме Хац'оом-Куйя слід вважати правителем Теотівакана та ініціатором походу в область майя (Stuart 2000, р.488-489). Сіхйах-К'ахк' же, згідно з цією гіпотезою, зазвичай постає воєначальником або родичем мексиканського імператора, виконавцем його наказів. Оскільки син Хац'оом-Куйя Йаш-Нуун-Ахіін I на час тих буремних подій був ще хлопчиком, Сіхйах-К'ахк' нібито лишився при ньому регентом-опікуном і виконував функції намісника Теотівакана в Петені.

Підкріплена авторитетом провідного фахівця з писемності майя, така інтерпретація джерел швидко здобула широку підтримку (Martin & Grube 2008, р.30-31; Fash, Tokovinine & Fash 2009, р.218; Nielsen 2014, р.5). Зовсім нещодавно Девід Стюарт продовжив своє дослідження, опублікувавши монографію, яка спеціально присвячена правителю Теотівакана Хац'оом-Куйю (Stuart 2024). В історіографії, щоправда, робилися спроби переглянути статус цієї особи. Наприклад, на думку нідерландського епіграфіста Еріка Боота, Хац'оом-Куй був правителем «Групи 6С-XVI» в Тікалі, котра у давнину нібито мала назву *Хо' ... віц*. Він приєднався до війська Сіхйах-К'ахк'а, коли той прибув у низини майя з Теотівакана (Boot 2005, р.235-237). Схожий сценарій запропонував і Петер Біро, який припускав, що Хац'оом-Куй, місцевий владар з Тікаля чи Ель-Сапоте, отримав підтримку від чужинця Сіхйах-К'ахк'а (Biro 2011, р.80). Намагання обох авторів представити нашого героя другорядним правителем-майя не видаються переконливими. Проте, хоча ми не згодні з головними тезами Боота й Біро, їхні роботи містять низку цінних спостережень, які будуть розвинені у нашому дослідженні.

Від того, наскільки правильно ми уявляємо політичний статус мексиканських завойовників, залежить не лише більш точне розуміння обставин зміни влади в Тікалі. Запропонована Стюартом ідентифікація Хац'оом-Куйя як імператора Теотівакана вплинула на дискусії про форму правління у найбільшому місті Стародавньої Америки. Річ у тім, що політичну історію та державний устрій Теотівакана сьогодні можна вивчати передусім за писемними джерелами майя або археологічним матеріалом. У Центральній Мексиці, імовірно, існувала своя писемність, але виконані нею тексти складні для читання й розуміння (Taube 2000). Дослідження ж пам'яток матеріальної культури приводило дослідників до діаметрально протилежних висновків (Carballo 2020, р.59-63). Наприклад, залишається відкритим питання, чи існували на території Теотівакана спеціальні споруди, які можна було

³ Повне читання й переклад цього топоніма залишаються наразі проблематичними. На Маркадорі місце коронації Хац'оом-Куйя записане як комбінація, що складається з цифри 5 (читається *хо'*), недешифрованого знака і логограми **WITZ**. У літературі для цілого сполучення пропонувалися читання *Хо'нохвіц*, *Хо'тінавіц*, *Хо'нок'віц* та інші, проте жодне з них не доведене. Ще важче локалізувати *Хо' ... віц* на географічній мапі. Девід Стюарт і Стівен Хаустон раніше припустили, що цей термін містить згадку про п'ять гірських вершин поблизу Теотівакана, тобто мав позначати велику область у Центральній Мексиці (Stuart & Houston 2018, р.325-326). Втім, слово *віц* широко використовувалося в топоніміці низинної зони майя і описувало не лише гори, а взагалі будь-які пагорби, узвишшя (Tokovinine 2013, р.10-11). Тому будувати на такій крихкій основі далекосяжні висновки щодо розмірів чи кордонів царства Хац'оом-Куйя нам видається передчасним.

би назвати палацами. На фресках та інших пам'ятках місцевого мистецтва відсутні очевидні зображення верховних владарів – перевага віддавалася демонстрації колективних процесій. На відміну від міст майя, у Теотіакані не встановлювалися стели, прикрашені портретами правителів. Ба більше, попри інтенсивні розкопки, археологи дотепер не виявили там жодного царського поховання. Усі ці факти спонукали багатьох вчених до висновку, що найвища влада в Теотіакані належала не одному монарху, а групі осіб, можливо, представникам певних кланів, які панували у різних частинах міста (Manzanilla 2001, p.175-183; Carballo 2020).

Написи майя дуже важливі для цієї дискусії, адже в них Хац'оом-Куйя названо «четвертим за рахунком владарем», тобто представником цілої династії. Якщо він був правителем Теотіакана, значить провідна роль у місті належала таким самим спадковим царям, як і в державах майя. Під впливом майяністів, пошуки імператорів мексиканського мегаполіса в останні роки значно пожвавилися (Sugiyama 2005, p. 231-243; Nielsen 2014). Але чи правильно інтерпретуються при цьому свідчення ієрогліфічних текстів? Далі ми проаналізуємо основні положення традиційної концепції, а потім запропонуємо власне тлумачення джерел.

Один з головних аргументів Стюарта зводиться до того, що Хац'оом-Куй ще у 374 році став царем *Хо' ... віца*. Оскільки в Тікалі тоді правив Чак-Ток-Іч'аак II, *Хо' ... віц* слід шукати у якомусь іншому місці, імовірно, за межами низин майя (Stuart 2000, p.483-485). Та чи дорівнює він Теотіакану? В ієрогліфічних текстах у зв'язку із мексиканськими чужинцями згадуються два топоніми: *Віінте'наах* і *Хо' ... віц*. При цьому більш важливою місцевістю, принаймні з погляду майя, явно вважався *Віінте'наах*. Сіхйах-К'ахк', судячи з його титулів, походив саме із *Віінте'нааха*, а після війни 378 року царі майя здійснювали туди подорожі щоб отримати символи влади чи військову підтримку (Beliaev, Stuart & Luin 2017, p.3; Tokovinine 2020, p.264-268). Натомість *Хо' ... віц*, володіння Хац'оом-Куйя, за винятком Маркадора не згадується більше ніде. Зазвичай дослідники не звертають уваги на цю суперечність. Вважається, що *Віінте'наах* і *Хо' ... віц* – це альтернативні позначення Теотіакана або окремих його частин (Davletshin 2024, p.124). Звісно, ми далеко не завжди можемо точно пов'язати давні топоніми із сучасними археологічними пам'ятками. Проте в будь-якому разі джерела говорять про очевидне розрізнення: *Віінте'наах* не тотожний *Хо' ... віцу*, і Хац'оом-Куй не владарював у *Віінте'нааху*.

Високий статус Хац'оом-Куйя підтверджується його титулами «*калоомте' Хо' ... віца*» і «західний *калоомте'*». В ієрогліфічних текстах майя ранг *калоомте'* належав наймогутнішим правителям, які боролися за домінування в низинах та повелівали над залежними владарями (Martin 2020, p.77-83). У IV-VI століттях ним наділяли насамперед мексиканських чужинців: Сіхйах-К'ахк'а, Хац'оом-Куйя і Тахоом-Ук'аб-Тууна. З-поміж дослідників навіть набула популярності думка, буцімто цей титул походив із Теотіакана й був привнесений в область майя завойовниками після 378 року (Davletshin 2004). Ми вважаємо таке припущення хибним. Точний переклад терміна *калоомте'* залишається предметом дискусії, але він явно складений із майяських слів і, подібно до військових звань майя *йахавте'* та *баахте'*, містить згадку про зброю – дерев'яний спис *те'* (Lacadena 2010; Полюхович 2012, с.37; Vepretskii and Davletshin 2021, p.14). До того ж титул, вочевидь, дуже давній й від початку стосувався уявлень майя про будову космосу. В написах зафіксовано згадки про північних, південних, східних і західних *калоомте'*, тобто в ідеалі кожною з чотирьох частин світу майя мав володіти окремий верховний правитель (Tokovinine 2013, p.94-95). Такі засадничі світоглядні концепції навряд чи можна було запозичити ззовні. Нарешті, на стелі 31 із Тікаля та в царських списках з *канульських* династичних ваз титул *калоомте'* носять стародавні царі, які мали правити задовго перед 378 роком (Martin 2003,

р.6-7; Martin 1997, р.856). Стелу 31 встановив у 445 році онук Хац'оом-Куйя Сіхйах-Чан-К'авііль II. На нашу думку, малоімовірно, щоб за кілька десятиліть і лічені покоління майя не лише інкорпоровали новий ранг до своєї політичної системи, але й встигли зробити його частиною власної легендарної традиції.

В інтерпретації Девіда Стюарта, титул «західний *калоомте'*» доводить походження Хац'оом-Куйя з Центральної Мексики і є одним із головних аргументів на користь наділення правителя Хо' ... *віца* винятковим становищем (Stuart 2000, р.486-487; Stuart 2024, р.51-52). Із першим твердженням можна погодитися, адже Теотівакан справді лежить на захід від території майя. Проте використання рангу *калоомте'* – далеко не достатня підстава називати його власника правителем Теотівакана. По-перше, Сіхйах-К'ахк' має в написах майже такі самі титули, що і Хац'оом-Куй: його теж величали *калоомте'* або «західним *калоомте'*». Жоден дослідник, однак, дотепер не визнав Сіхйах-К'ахк'а мексиканським імператором, адже з джерел випливає, що після 378 року цей чужинський лідер десятиліттями перебував у Петені (Beliaev et al. 2013, р.145-148; Stuart 2024, р.21-31, 41-42). У випадку Хац'оом-Куйя ясності менше, але ідентичні титули говорять про приблизно однаковий статус обох «західних *калоомте'*». Оскільки *калоомте'* – це майяський ранг, то й аналізувати його, на нашу думку, потрібно виключно в межах політичної ієрархії майя. Як Сіхйах-К'ахк', так і Хац'оом-Куй панували в Петені і вважалися сюзеренами тамтешніх царів (Martin 2020, р.241-243). Не дивно, що писарі майя засвідчили перевагу мексиканських завойовників, «нагородивши» їх своїм верховним рангом. Однак майяський титул *калоомте'* дуже мало говорить про те, яким був реальний статус Сіхйах-К'ахк'а чи Хац'оом-Куйя у Теотівакані.

Знайдена кілька років тому стела 51 з Ель-Перу додала нові елементи в складний пазл. У цьому тексті Хац'оом-Куй іменується *мутульським* владарем, тобто носить традиційний емблемний ієрогліф царів Тікаля (Kelly, Freidel & Navarro-Farr 2024, р.33). «Емблемними ієрогліфами» називають найпоширеніші спадкові титули правителів майя, які засвідчували приналежність владаря до певної династії. Слід наголосити, що вони позначали саме походження правителя, а не територію, на якій той панував (Tokovinine 2013, р.57-86; Styuflyayev & Stadnik 2025, р.62). Використання Хац'оом-Куйем *мутульської* емблеми, імовірно, означає, що його родинні зв'язки із династією Тікаля були значно міцнішими, ніж вважалося раніше. Згідно із традиційним розумінням джерел, Йаш-Нуун-Ахіін I – це син від шлюбу імператора Теотівакана з *мутульською* царівною, і свої права на трон Тікаля він успадкував по материнській лінії (Martin 2020, р.407-408; Stuart 2024, р.34-36). Однак тепер ми маємо підстави стверджувати, що легітимність нового царя зумовлювалася походженням від батька.⁴ На нашу думку, ще один приклад використання Хац'оом-Куйем або його сином-мексиканцем (не Йаш-Нуун-Ахііном I) *мутульського* династичного титулу зафіксований на правій бічній грані стели 31 з Тікаля (Styuflyayev & Stadnik 2024, р.3, п.3). Таким чином, запис в Ель-Перу неможливо пояснити помилкою або особливостями зовнішньої згадки.

Але як узгодити той факт, що Хац'оом-Куй, напевно, правив за межами низин майя, із типовим та давнім титулом царів Тікаля? Ми вважаємо, що наш герой поєднував у своїй особі дві ідентичності: мексиканську й майяську. Таке припущення чудово перегукується зі

⁴ На стелі 1 з Тікаля мати Йаш-Нуун-Ахііна I, цариця Іш-Унен-К'авііль, носить традиційний для *мутульських* правителів титул Унахбналь-К'ініч. Через це дослідники зазвичай вважають її представницею місцевої династії. Однак у тексті стели 31 з Тікаля дід Йаш-Нуун-Ахііна I по материнській лінії названий «Священним *Кукульським* Владарем», а не *мутульським* (Grube & Martin 2000, р.106-107, 114-115; Beliaev 2024). Унікальна емблема, імовірно, означає, що він панував у іншому царстві. Точне розташування *Кукуля* наразі невідоме, хоча на стелі 31 цьому місту відводиться дуже важлива роль.

змішаним стилем розписів «Площі колон» і знахідками кераміки майя в Теотівакані. Важливим доказом мексиканського походження Хац'оом-Куйя давно вважається його ім'я, складене з типових для іконографії Теотівакана символів (Stuart 2024, p.62-68). Цікаво, однак, що на стелі 1 з Тікаля воно записане в унікальній розширеній формі: Йахавте'-К'ініч-Хац'оом-Куй. Йахавте'-К'ініч – це абсолютно звичний майяський епітет, який носили, зокрема, правителі Паленке і Караколя (Stuart 2005b, p.121-122; Helmke & Vepretskii 2022, p.6, 15-16). Поєднання місцевого й чужинського імен підтверджує належність Хац'оом-Куйя одразу до двох культур. На нашу думку, він міг бути провідником тієї групи майя, яка не в першому поколінні мешкала у Центральній Мексиці й встигла значною мірою асимілюватися, перейняти традиції чужого середовища. Титул *мутульського* владаря Хац'оом-Куй, певно, отримав по жіночій лінії (можливо, через ранню царицю Тікаля Іш-Унен-Бахлам), а від батька успадкував владу над місцевістю *Хо' ... віц*. Однак як саме *Хо' ... віц* був пов'язаний із *Віинте'наах* – найбільш імовірним позначенням Теотівакана в написах майя?

Віинте'наах і *Хо' ... віц* мали розташовуватися порівняно недалеко один від одного. Син Хац'оом-Куйя Йаш-Нуун-Ахіін I якийсь час мешкав у *Віинте'нааху* і саме там був коронований як цар Тікаля (Fash, Tokovinine & Fash 2009, p.217; Styuflyayev & Stadnik 2024, p.5-7). На цей факт варто звернути увагу, адже в Мезоамериці діти залежних владарів нерідко роками жили при дворі сюзерена. Там юнаків тримали як заручників, запобігаючи будь-яким проявам нелояльності з боку батьків (Martin 2020, p.350). Ми вважаємо, що Хац'оом-Куй міг бути одним із таких правителів підпорядкованої території. Судячи зі змішаного походження володаря *Хо' ... віца*, цю місцевість попередньо можна ототожнити з одним із майяських анклавів у Центральній Мексиці, можливо навіть у Теотівакані. В будь-якому разі, політичний статус Хац'оом-Куйя був значно скромнішим, аніж той, що може передаватися означенням «імператор Теотівакана». Джерела не дають достатніх підстав вважати його верховним правителем мексиканської метрополії. Так само немає причин стверджувати, боцїмто на межі IV – V століть Хац'оом-Куй постійно перебував у долині Мехіко і за подіями в Петені спостерігав здалеку.

У світлі нового бачення статусу Хац'оом-Куйя повернімося тепер до питання про його відносини з Сіхйах-К'ахк'ом. Для початку зауважимо, що ієрогліфічні тексти не містять жодної вказівки на підпорядкування Сіхйах-К'ахк'а Хац'оом-Куйю і взагалі не говорять про те, що прибуття завойовників у Тікаль відбулося за наказом якоїсь іншої особи. Сіхйах-К'ахк' також ніде не названий «воєначальником», хоча відповідний титул в писемності майя відомий і у самого Сіхйах-К'ахк'а підлегли йому воєначальники були (Nondédéo, Lacadena & Cases 2019, p.58-59).

Відмінність статусу позначалася в написах майя особливим терміном *ya'aw* (буквально «владар, котрий належить іншому»), що вказував на залежного, підлеглого правителя (Houston & Mathews 1985, p.18). Перевага однієї особи над іншою освячувалася інавгураційним ритуалом, тому в текстах повсякчас наголошується, що владар-гегемон наказав коронувати васала або навіть особисто взяв участь у такій церемонії (Martin 2020, p.238-239). Проте відносини між Хац'оом-Куйем і Сіхйах-К'ахк'ом ніколи не описувалися за допомогою подібних формул. Дуже чітка демонстрація політичної зверхності з'являється натомість у тих випадках, щойно мова заходить про перевагу Сіхйах-К'ахк'а над сином Хац'оом-Куйя Йаш-Нуун-Ахііном I. На стелах 4 та 18 з Тікаля сказано, що Йаш-Нуун-Ахіін I «належав» Сіхйах-К'ахк'у. На іншому монументі, стелі 31, детально описано коронацію Йаш-Нуун-Ахііна I і підкреслено, що це дійство відбулося за наказом Сіхйах-К'ахк'а (Grube & Martin 2000, p.112-117).

У межах традиційної схеми дослідники опиняються тут перед очевидною суперечністю. Якщо верховним мексиканським правителем вважався Хац'оом-Куй, то чому його син з'являється в текстах лише як малозначущий васал Сіхйах-К'ахк'а? Як зазначалося вище, церемонія коронації Йаш-Нуун-Ахііна I відбувалася не у Тікалі, а в Центральній Мексиці – в землі майя юний цар вирушив пізніше. У такому разі тим більш дивно, що гаданий імператор Теотівакана, будучи поряд, не повелівав своїм нащадком особисто, а передав владні повноваження іншій особі, яка перебувала тоді далеко від столиці. Найпопулярніше пояснення, мовляв, дорослий воєначальник виконував функції регента-опікуна над неповнолітнім правителем, насправді не підкріплене джерелами. В історії майя ми знаємо кілька безсумнівних прикладів регентства, зазвичай з боку цариці-матері над сином. Проте у таких випадках становище регента не передавали за допомогою виразів, що позначали політичну зверхність чи підпорядкування. Навпаки, в Наранхо наприкінці VII століття воєнні кампанії формально здійснювалися за наказом п'ятирічного К'ахк'-Тілів-Чан-Чакха, хоча де-факто державою керувала його мати-регентка Іш-Вак-Халам-Чан (Martin & Grube 2008, p.74-77). Коли в Тоніні у 708 році коронація дворічного царя сталася під наглядом дорослих сановників, цю подію зумисне описали за допомогою нейтральних термінів: сказано, що вельможі «бачили» церемонію, а не «наказали» її виконати (Martin & Grube 2008, p.183).

Переосмислити взаємини Сіхйах-К'ахк'а з Хац'оом-Куйем дозволяє текст Маркадора. На жаль, через нетиповий синтаксис і наявність унікальних знаків пам'ятка рясніє «темними місцями». Загальноновизнано, що напис починається повідомленням про прибуття *калоомте'* Сіхйах-К'ахк'а в *Мутуль* (Тікаль) 17 січня 378 року. Далі в оповіді згадується Хац'оом-Куй, проте характер зв'язку між ним і Сіхйах-К'ахк'ом не цілком ясний (найактуальніші коментарі з цього приводу див. в: Beliaev, Galeev & Vepretskii 2016, p.166-171; Stuart 2024, p.76-79). На нашу думку, дослідники дотепер хибно тлумачили важливий фрагмент напису, вирізьблений у блоках B7-D4. Дослівно на монументі читаємо таке: **HUL-ye SIH-K'AHK' KAL-ma-TE' AJ-wi?-TE'-NAAH?-NAL MUT-CHAN-na-CH'EEN TZ'AK HUL-ye ku-pu-?-CH'EEN yi-ta JATZ'-KUY? NON-K'AB-ba TZ'EEN-K'AB SIH-ja-K'AHK'.**

Ключем для правильного розуміння цілого уривка є запис **yi-ta**, який передує імені Хац'оом-Куйя. Девід Стюарт припустив, що у цьому випадку ним передали слово *ita* чи *eta*, для котрого в юкатекській мові майя зафіксоване значення «друг» (Stuart 2024, p.78-79). Ми не згодні із такою пропозицією. Сполучення **yi-ta** або **yi-ta-ji** добре відоме в написах майя у зовсім іншому значенні «супроводжувати когось, бути разом з кимось» (MacLeod 2004, p.300-301; див. також: Boot 2005, p.228). Воно наявне у ранніх текстах, зокрема на приблизно сучасній Маркадору стелі 31 з Тікаля. Записане за допомогою цих складів дієслово *y-itajiiy* використовувалося у тих випадках, коли потрібно було перерахувати осіб, що спільно брали участь в якомусь дійстві чи події: публічній церемонії, грі в м'яч, військовій кампанії тощо (Helmke & Vepretskii 2024, p.761).

Кого у такому разі супроводжував Хац'оом-Куй? Ми вважаємо, що ім'я його супутника записане у блоці C2 Маркадора. Воно містить недешифрований ієрогліф і частково читається **ku-pu-?-CH'EEN**. Дуже схожий запис **?-ku-pu-CH'EEN** зберігся на знайденому в 2013 році фрагменті трапецієподібного монумента з Тікаля. Дослідники, які виявили пам'ятку, гадають, що первинно вона могла бути основою для Маркадора (Beliaev et al. 2013, p.40, 149-150). Відповідно до прийнятої на сьогодні гіпотези, згаданий в обох написах *Куп...ч'еен* – це стародавня назва «Групи 6C-XVI» у Тікалі (Stuart 2024, p.78). Однак особисте ім'я значно краще узгоджується із загальним контекстом, ніж топонім. По-перше, згадці про *Куп...-Ч'еена* передує дієслово *huley*, «прибув». Саме воно у попередній частині тексту вживалося для опису появи Сіхйах-К'ахк'а в Тікалі. Логічно припустити, що й цього разу ідеться про людину. По-друге, за такого прочитання текст Маркадора набуває типової для написів майя

граматичної структури: подія, потім ім'я суб'єкта чи суб'єктів та їхні титули. Щодо дієслова *y-itajiiy*, то майже у всіх відомих випадках воно стоїть між особистими іменами людей, які взяли участь у спільній акції (див. приклади в: Looper et al. 1991-2025). Саме такий порядок маємо на Маркадорі. Нарешті, на трапецієподібному монументі перед іменем Куп-...-Ч'еена наведено титул, який перекладається «права рука такого-то». Дмитро Беляєв та його співавтори пропонують читати запис «права рука в місцевості Куп...ч'еен», але куди імовірніше, що у втраченому початку фрази згадувався діяч, названий «правою рукою» Куп-...-Ч'еена. Маємо, таким чином, достатньо підстав додати до числа мексиканських провідників ще одного воєначальника на ім'я Куп-...-Ч'еен. Він прибув у Тікаль наступного дня після Сіхйах-К'ахк'а і був «супроводжуваний» Хац'оом-Куйєм.

Дієслово *y-itajiiy*, на відміну від інших виразів, за допомогою яких передавався зв'язок між двома особами, не містить прямої вказівки на ієрархічне підпорядкування. Водночас, уважно проаналізувавши написи, можна помітити, що той, хто «супроводжує» іншого, зазвичай є менш значущим, другорядним учасником події (Талах 2007). Наприклад, на ієрогліфічних сходах з Паленке перелічено членів ворожої коаліції, яка спустошила місто у 599 році. При цьому як головний антагоніст у тексті згадується цар Санта-Елени Нуун-Хіш-Лакам-Чахк, супроводжуваний менш важливим противником – правителем Йашчілана Іцамкокаах-Бахламом II (Sanchez et al. 2020, p.11). На стелі 51 з Калакмуля розповідається, що у 731 році місцевий цар, відомий в літературі як Йукноом-Тоок'-К'авііль, виконав ритуал у супроводі своїх підданих, «людей із Калакмуля» (*aj Chiiknahb*) (Вепрецький 2023, p.241). Так само в Тоніні впливові сановники супроводжували правителя. Отже, нам слід переглянути ієрархічний зв'язок між провідними чужинцями. Усупереч усталеній в історіографії думці, володар *Хо' ... віца* Хац'оом-Куй не був верховним мексиканським правителем – на момент прибуття в Тікаль він, імовірно, підпорядковувався не тільки Сіхйах-К'ахк'у, а й Куп-...-Ч'еену.

Тепер важливо звернути увагу на зворот **НОН-К'АВ-ба ТЗ'ЕН-К'АВ**, «права рука, ліва рука», який стоїть на Маркадорі одразу після імені Хац'оом-Куйя і перед черговою згадкою про Сіхйах-К'ахк'а (Stuart 2002). Вважається, що в цій частині монумента Сіхйах-К'ахк'а назвали «правою та лівою рукою» Хац'оом-Куйя, надійним намісником правителя Теотівакана (Stuart 2024, p.79). Але в самому написі порядок прямо протилежний: ім'я Хац'оом-Куйя, потім титул «права рука, ліва рука» і наприкінці ім'я Сіхйах-К'ахк'а. Відповідно до правил синтаксису ієрогліфічної писемності майя, персонаж із вищим політичним статусом зазвичай згадувався після підпорядкованої йому особи. Скажімо, на ієрогліфічних сходах 4 з Дос-Піласа читаємо: «впали спис та щит Ламнаах-К'авііля, про це подбав Бахлах-Чан-К'авііль ... Священний *Мутульський* Владар, підлеглий владар Йукноом-Ч'еена, Священного *Канульського* Владаря» (Houston 1993, p.109; Полюхович 2012, с. 512-516). Тут спочатку згадується залежний цар Бахлах-Чан-К'авііль, далі наведено титул «підлеглий владар», який пов'язував васала зі зверхником, після чого записане ім'я сюзерена – Йукноом-Ч'еена II. За аналогією із подібними прикладами, у нашому випадку головною постаттю в тандемі має виступати Сіхйах-К'ахк', а не Хац'оом-Куй.

Вирази *noh k'ab*, «права рука» та *tz'eh k'ab*, «ліва рука» в ієрогліфічних текстах майя трапляються порівняно рідко і найчастіше входять до складу імен або титулів, таких як Унох-К'аб-К'ініч (права рука Бога Сонця) та Уц'ех-К'аб-К'ініч (ліва рука Бога Сонця). Для цілей нашого дослідження важливо, що в подібних випадках вони могли вживатися як із ергативним (присвійним) займенником третьої особи однини *u*, так і без нього. На стелі 18 з Шультуна згадується особа, яку звали **u-НОН-К'АВ К'ІНИЧ-ni-chi**, натомість на алебастровому келиху із «Поховання 48» у Тікалі аналогічне ім'я записане в скороченій формі **НОН-К'АВ-К'ІНИЧ**. Так само на монументах з Ла-Корони маємо у паралельних контекстах записи **ТЗ'ЕН-К'АВ-К'ІН-ni-chi** та **u-ТЗ'ЕН-К'АВ-К'ІНИЧ** (див. приклади в: Looper et al. 1991-2025).

Особливий інтерес викликає той факт, що на згаданому вище трапецієподібному монументі титул **u-NOH-K'AB** записано із присвійним займенником.

Присвійні займенники *u* (перед приголосними) та *y* (перед голосними) у мові ієрогліфічної писемності майя позначали, що відповідна особа, річ або явище належали іншій особі (Kettunen & Helmke 2024, p.26-27; Талах 2019, с.77-83). Приміром, слово *ajaw*, «владар, цар» мало присвійну форму *uajaw*, «владар, який належав іншому, залежний правитель», а термін *tz'ihb*, «напис, малюнок», на кераміці з'являється у посесивному варіанті *utz'ihb*, «напис такого-то» і зазвичай передує імені та титулам писаря, який розписав посудину (Stuart 1989, p.28-30). На письмі присвійні займенники нерідко опускалися там, де за контекстом мали вживатися. Приміром, на стелі В з Копана ім'я тринадцятого місцевого царя Вашаклахуун-Убаах-К'авііля (буквально означає «Вісімнадцять образів бога К'авііля») написано із займенником *u*, а на стелі А з того самого городища – без займенника (Looper et al. 1991-2025). Непоодинокі приклади скорочених написань для виразів «права рука» й «ліва рука» дозволяють припустити, що на Маркадорі присвійний займенник також опустили, і відповідний уривок слід читати **JATZ'-KUY? [u]-NOH-K'AB-ba TZ'EH-K'AB SIH-ja-K'AHK'**. Таке тим більш імовірно, якщо Маркадор і трапецієподібний монумент у давнину справді були частинами однієї пам'ятки: один раз навівши титул повністю, писарі при повторенні вдалися до скорочення. Якщо це так, то Хац'оом-Куй названий на Маркадорі правою і лівою рукою Сіхйах-К'ахк'а, тобто його близьким соратником, а не сюзереном (див. також: Біро 2011, p.78).

Підсумовуючи цей детальний розбір, можемо запропонувати новий переклад блоків B7-D4 Маркадора: «прибув Сіхйах-К'ахк', *калоомте'*, особа з місцевості *Віінте'наах* (?), до верхнього поселення *Мутуль*. Наступного дня прибув Куп-...-Ч'еен, якого супроводжував Хац'оом-Куй – права та ліва рука Сіхйах-К'ахк'а». Як бачимо, центральною подією явно вважалося прибуття Сіхйах-К'ахк'а, який і виступає головною дійовою особою в оповіді. Саме він очолив мексиканську армію, завоював Тікаль і встановив у Петені новий режим. Напевно, вирушаючи в похід, Сіхйах-К'ахк' виконував наказ правителя чи правителів Теотівакана, проте у написах майя його гіпотетичні зверхники не згадуються. Куп-...-Ч'еен і Хац'оом-Куй з'явилися в Тікалі лише наступного дня, коли зміна влади у місті вже відбулася. Напевно, вони очолювали допоміжні сили і підпорядковувалися Сіхйах-К'ахк'у як командирів. За цього тлумачення зрозуміло, чому син Хац'оом-Куйя Йаш-Нуун-Ахіін I сів на трон Тікаля як залежний правитель Сіхйах-К'ахк'а.

Отже, Хац'оом-Куй особисто брав участь у війні 378 року, а його статус був високим, але не провідним. Наші висновки суперечать концепції Стюарта про правителя Теотівакана, але також відрізняються від альтернативних інтерпретацій Боота і Біро. Немає підстав вважати Хац'оом-Куйя другорядним владарем у Петені – він прийшов в область майя з Центральної Мексики разом із іншими завойовниками. Титул «права і ліва рука Сіхйах-К'ахк'а» може вказувати, що Хац'оом-Куйю належало друге за значенням місце у союзному війську, але таке припущення не узгоджується із його підпорядкованим становищем щодо Куп-...-Ч'еена. Можливо, політична вага правителя *Хо' ... віца* зростала поступово. Слід пам'ятати, що Маркадор створили майже через чотири десятиліття після війни 378 року. Події, пов'язані зі становленням нової влади, там подано ретроспективно, тож не виключено, що Хац'оом-Куй у цьому тексті наділений пишними титулами, які він насправді отримав пізніше.

На користь переоцінки ієрархічного зв'язку свідчить і завершальна частина Маркадора (Stuart 2024, p.83-87). Після довгої оповіді про прибуття чужинців напис продовжується повідомленням про освячення самої пам'ятки, названої монументом Хац'оом-Куйя. Сказано, що 25 січня 414 року Маркадор був встановлений особою, котра приходилася онуком якомусь Ч'амаку. Ім'я та титул цього нового персонажа складні для читання й, імовірно,

мають немайяське походження. Як пояснюється в тексті, онук Ч'амака був васалом Сіхйах-К'ахк'а і прибув до Тікаля з *Хо' ... віца* разом із мексиканським божеством Вашаклахуун-Убаах-Чаном (Юрій Полухович приватне повідомлення 2012; про термін *tat* як позначення діда по материнській лінії у ранніх написах див. Beliaev 2024). Отже, онук Ч'амака походив із тієї місцевості, де правив Хац'оом-Куй, і, найімовірніше, вирушив на схід у складі його почету. Водночас на Маркадорі він названий підлеглим владарем не Хац'оом-Куйя, а Сіхйах-К'ахк'а. На нашу думку, це черговий доказ того, що саме Сіхйах-К'ахк'у належала провідна роль з-поміж усіх чужинців, так чи інакше причетних до війни 378 року. Хац'оом-Куй, Куп-...-Ч'еен, онук Ч'амака та інші впливові мексиканці вважалися його соратниками або васалами. Наше тлумачення добре узгоджується із відкриттями останніх років. Вони підтверджують: підкорюючи Петен, Сіхйах-К'ахк' спирався на підтримку гурту надійних спільників (Beliaev, Stuart & Luin 2017, p.3-4; Matteo & Gillot 2022, p.49-50).

Головним наслідком подій 378 року стала трансформація політичного режиму в Петені. В останній чверті IV століття у багатьох містах регіону змінилася влада, причому засновники деяких нових династій могли походити із Теотівакана.⁵ Вочевидь, Сіхйах-К'ахк' та його спільники забезпечили утвердження на місцях лояльних царів. Оскільки Хац'оом-Куй належав до *мутульської* династії і, певно, вважав Тікаль своїм спадковим володінням, його син сів на трон у цьому місті. Сіхйах-К'ахк' повелівав залежними владарями майя, маючи статус *калоомте'*. Імовірно, він вважався намісником Теотівакана на підкореній території (Stuart 2024, p.22-23; Стюфляев & Стаднік 2024, с.70).

Точні межі сфери впливу Сіхйах-К'ахк'а визначити важко, але написи зі згадками про нього відомі на більшій частині низинної зони. Між 379 і 396 роками правителі Тікаля, Бехукаля, Ріо-Асуля, Вашактуна та інших міст Петену сходили на трон або встановлювали стели як васали Сіхйах-К'ахк'а (Grube & Martin 2000, p.86-102; Stuart 2024, p.23-28). Важливо наголосити: на монументах майя, датованих останньою чвертю IV століття, постійно з'являється Сіхйах-К'ахк', проте жодного разу не згадується Хац'оом-Куй (див. Додаток). Ми нічого не знаємо про його діяльність в ті роки. Особливо показово, що на встановлених у 396 році стелах 4 та 18 з Тікаля Йаш-Нуун-Ахіін I жодним словом не згадує про власного батька. Можливо, в цей час Хац'оом-Куй взагалі не брав активної участі у політичному житті майя. На бічній стороні стели 31 з Тікаля згадується ще один його син із мексиканським іменем (Beliaev 2019; Davletshin 2024, p.126-129), тож можемо припустити, що по завоюванню царств Петену наш герой повернувся до Центральної Мексики і продовжив правити у *Хо' ... віці*.

Ситуація змінилася на початку V століття. Остання відома згадка про Сіхйах-К'ахк'а датується 406 роком, коли він вдруге прибув у Тікаль, напевно, аби втрутитися в тамтешню боротьбу за владу (Beliaev et al. 2013, p.145-148). По цих подіях Сіхйах-К'ахк' зник зі сцени – можна припустити, що він невдовзі помер. Епіграфістів давно інтригує питання: кому цей чужинець передав владу над царями майя? На монументах Сіхйах-К'ахк' не має жодного

⁵ У написах із Хольмуля та Трес-Ісласа тамтешніх царів названо наступниками «владаря з *Віинте'нааха*» (Estrada-Belli & Tokovinine 2016, p.159-161). Якщо вважати цей титул буквальною вказівкою на місце походження предка, то засновники відповідних династій мали переселитися у землі майя із Теотівакана. Можливо, це були майя, які мешкали у долині Мехіко і повернулися в низини у складі армії завойовників. Подібне тлумачення цілком вірогідне, адже і в районі Хольмуля, і в Трес-Ісласі генеалогії доповнюються зображеннями воїнів у мексиканському спорядженні. Щоправда, на монументах з Копана «владарем із *Віинте'нааха*» названий К'ініч-Йаш-К'ук'-Мо', котрий походив із Петену, а в Теотівакані лише одержав царський скіпетр. Тому гіпотетично титул міг позначати будь-яких правителів-майя, чиє сходження на трон санкціонували у Центральній Мексиці.

емблемного ієрогліфа, отже, він не заснував власної династії, яка би правила в якомусь із міст Петену. Якщо у нього були діти чи інші близькі родичі, то вони, мабуть, лишилися у Теотівакані й не виявляли інтересу до земель майя. На нашу думку, прямим спадкоємцем Сіхйах-К'ахк'а в ролі мексиканського намісника став його соратник («права та ліва рука») Хац'оом-Куй.

Давно помічено, що розмежувати статус двох чужинців за написами майя – задача непроста. В ієрогліфічних текстах одні владарі називаються васалами Сіхйах-К'ахк'а, інші – Хац'оом-Куйя, але важко однозначно сказати, чи різнилося якось становище обох мексиканських *калоомте'*. Ми вважаємо, що розв'язати проблему допомагає хронологія подій (див. Додаток). Сіхйах-К'ахк' помер після 406 року, а в 414 році у Тікалі було встановлено Маркадор. Це найбільш ранній монумент майя, на якому міститься детальна оповідь про діяння Хац'оом-Куйя. Автори згадують його воцаріння в Хо' ... *віці* і те, як Хац'оом-Куй «супроводжував» Куп-...-Ч'еена під час атаки на Тікаль. Навіть сам Маркадор названий монументом Хац'оом-Куйя і оздоблений елементами його імені. Очевидну зміну головного героя можна простежити й за іншими пам'ятками. Якщо Йаш-Нуун-Ахіін I унікав згадок про батька, то Сіхйах-Чан-К'авііль II (411–456) навпаки постійно апелював до авторитету діда, використовуючи походження від Хац'оом-Куйя як засіб власної легітимації. Зокрема на встановленій Сіхйах-Чан-К'авіілем II стелі 28 з Тікаля згадувався підлеглий владар західного *калоомте'* Хац'оом-Куйя (Beliaev et al. 2013, p.102-104). На жаль, ширший контекст втрачено, але найбільш імовірно, що васалом мексиканського зверхника тут виступав сам цар Тікаля. Ім'я Хац'оом-Куйя збереглося також на стелі 5 із важливого в ті часи міста Ель-Сапоте, розташованого за 25 кілометрів на південь від Тікаля. Нарешті, на парних жадеїтових вушних вставках, стилістично датованих V століттям, повідомляється, що у васальній залежності від нього перебували *маасальські* владарі (Martin 2003, p.13-15). Як бачимо, невдовзі після смерті Сіхйах-К'ахк'а політична вага Хац'оом-Куйя в Петені значно зросла.

Становище нашого героя у першій третині V століття прояснюють тексти на датованій 435 роком стелі 51 з Ель-Перу і освяченій десять років по тому стелі 31 з Тікаля. Порівнявши ці написи, можна помітити, що вони значною мірою подібні й оповідають про ті самі події. Зокрема на обох стелах ретроспективно описується прибуття Сіхйах-К'ахк'а в Тікаль у 378 році. Жоден інший чужинець у зв'язку з цим поворотним історичним моментом не згадується. Далі автори текстів повідомляють про сходження на престол місцевих царів (Сіхйах-Чан-К'авііля II в Тікалі і невідомого на ім'я правителя в Ель-Перу), а кульмінаціями обох оповідей виступають календарні церемонії. Майя вважали свій календар важливим елементом космічного ладу. Завершення великих календарних циклів по всій Мезоамериці відзначали публічними обрядами. У майя класичної доби такі дійства зазвичай пов'язувалися із круглими датами Довгого рахунку, насамперед завершеннями двадцятиліть. Головним, але не єдиним, елементом церемонії було встановлення царської стели (Stuart 2011b; Полюхович 2012, с.54-67).

На 12 грудня 435 року припало завершення чотирьохсотліття (двадцяти двадцятиліть) за Довгим рахунком. Аби зрозуміти масштаб події, достатньо сказати, що майже вся історія майя класичної доби вкладається у межі чотирьохсотлітнього циклу (435 – 830 роки). Ясна річ, правителі Тікаля та Ель-Перу не оминули увагою рідкісну «круглу дату», і докладно описали ювілейні свята на своїх пам'ятках. Важливо, що у зв'язку з календарними церемоніями в обох містах згадується Хац'оом-Куй. Ми вбачаємо тут свідомий риторичний прийом: автори написів ніби підкреслили, що у 378 році головним мексиканським зверхником був Сіхйах-К'ахк', але станом на 435 рік ця роль перейшла до Хац'оом-Куйя. На стелі 31 із Тікаля розповідається, що під час ювілейного дійства Сіхйах-Чан-К'авііля II «супроводжували» налобна пов'язка (корона) цариці Іш-Унен-Бахлам та *калоомте'* Хац'оом-

Куй. Тлумачення цього повідомлення ставить дослідників перед проблемою. *Мутульська* владарка Іш-Унен-Бахлам панувала в Тікалі близько 317 року і вшановувалася там як важливий предок. Найімовірніше, Сіхйах-Чан-К'авііль II узяв її корону на календарне свято як священну сімейну реліквію (Grube & Martin 2000, p.45-50, 134-135). Народом Мезоамерики у давнину й сьогодні притаманна віра в існування душі у найрізноманітніших предметів і явищ навколишнього світу. Через це, наприклад, освячення нової будівлі описувалося в ієрогліфічних текстах майя як «входження вогню» (Stuart 1998, p.384-389). Так само й налобна пов'язка цілком могла «супроводжувати» царя на церемонії, ніби жива особа.

Куди важче визначити точний сенс згадки про Хац'оом-Куйя. Його титулові й імені передують недешифрований ієрогліф T1036, який має вигляд голови хижого птаха з логограмою **WINIK**, «людина, чоловік» у пащі. В науковій літературі висловлювалося припущення, що на стелі 31 цей знак із неясним читанням так само мусить позначати річ, котра належала Хац'оом-Куйю, можливо, ще один особливий головний убір, що мав форму великого птаха (Helmke and Vepretskii 2024, p.756-758). За такої інтерпретації Сіхйах-Чан-К'авііль II використав під час ювілейної церемонії дві династичні реліквії, які мали символізувати його подвійне походження: майяське та мексиканське. Втім, можливе також альтернативне тлумачення, відповідно до якого недешифрований ієрогліф птаха був одним із титулів Хац'оом-Куйя. Звернімо увагу, що повідомлення про супровід правителя Тікаля налобною пов'язкою цариці Іш-Унен-Бахлам (блоки H15-H18) записане на стелі 31 у посесивній формі: **TZUTZ 9-PIK u-KAB-ji SIH-CHAN-na-K'AWIIL yi-ta-ji u-HUUN-na IX-UNEN-BAHLAM**, «завершилося 9 чотирьохсотліть, про це подбав Сіхйах-Чан-К'авііль, його супроводжувала налобна пов'язка Іш-Унен-Бахлам». Навпаки, в наступному фрагменті, пов'язаному із Хац'оом-Куйєм (блоки H19-G21), присвійний займенник **u** відсутній: **yi-ta-ji T1036 KAL-ma-TE' JATZ'-ku-KUY**, «його (також) супроводжував ... *калоомте'* Хац'оом-Куй». На думку Сергія Вепрецького, ця відмінність не випадкова: у першому випадку царя дійсно супроводжувала річ померлої владарки (налобна пов'язка), натомість Хац'оом-Куй був присутній на церемонії особисто, а не передав туди свій головний убір. Ми поділяємо висновок колеги й наведемо далі додаткові аргументи на його підтримку, хоча поставити крапку в дискусії можна буде тільки після дешифрування ієрогліфа T1036.

На стелі 31 чітко сказано, що завершення календарного чотирьохсотліття відзначали «у верхньому поселенні *Мутуль*», тобто в Тікалі, а не у Теотівакані (блоки H21-G24). Отже, якщо Хац'оом-Куй справді відвідав церемонію власною персоною, станом на 435 рік він мусив перебувати десь у Петені. Ми не знаємо дати його народження, але Хац'оом-Куй став *калоомте'* *Хо'* ... *віца* в 374 році, тож у 430-х роках мав бути уже напрочуд літньою людиною. Майже найімовірніше, щоб імператор Теотівакана в такому віці зважився на довгу й небезпечну подорож до земель майя – це означало наражати себе на очевидний ризик для життя та здоров'я. Проблема зникає, якщо Хац'оом-Куй успадкував від Сіхйах-К'ах'а становище мексиканського намісника в Петені. У такому разі його резиденція, напевно, розташовувалася неподалік від Тікаля, і він цілком міг навідати онука з нагоди свята.

Нова стела 51 з Ель-Перу підтверджує наші міркування. Головними подіями в тексті на її лицевій стороні є коронація місцевого правителя у 432 році й завершення чотирьохсотлітнього циклу в 435 році. Відповідний фрагмент містить унікальну згадку про *мутульського* владаря Хац'оом-Куйя, який щось «бачив», проте вписати його діяльність у ширший контекст цього разу не просто. Археологи, які знайшли монумент, вважають, що Хац'оом-Куй «бачив» воцаріння правителя Ель-Перу, тобто буквально чи метафорично санкціонував сходження на трон залежного майяського царя (Kelly, Freidel & Navarro-Farr 2024, p.32-33; див. також: Stuart 2024, p.13-14). Ми приймаємо запропонований колегами порядок читання тексту, але не зовсім погоджуємося із їхньою інтерпретацією. Напис справді

починається датою завершення чотирьохсотліття, після чого ретроспективно згадується царська коронація, яка відбулася за три роки перед тим. Однак наприкінці оповіді автори тексту, зробивши екскурс у недалеке минуле, повернулися до головної поточної події – ювілейної церемонії

У цікавому для нас уривку (блоки M1-M5) дослівно сказано таке: **TZUTZ-? 1-PIK-K'UH yi-ILA-ji JATZ'-ku MUT-AJAW**, «завершено ... вісім тисяч богів, це бачив Хац'оом-Куй, мутульський владар». Дієслово *tzutz*, «завершувати», в мові писемності майя зазвичай використовувалося для позначення кінця календарних циклів (Stuart 2001). Що ж до восьми тисяч богів, то зрозуміти їхню появу допомагає дуже схожий паралельний текст на стелі 31 з Тікаля. Там завершення десятиліття 9.0.10.0.0, 7 Ахав 3 Йаш (20 жовтня 445 року) за Довгим рахунком описане як «зменшення наполовину» восьми тисяч небесних та земних богів (Stuart 2011a, p.1-2). Маємо в цьому разі черговий приклад уявлення про всі явища навколишнього світу як про живих істот. Відомо, що двадцятиліття священного календаря майя вважалися правителями або богами, які по черзі змінювали одне одного на престолі. Подібні вірування засвідчені у книгах Чілам Балам, на сторінках Паризького кодексу і в тексті панелі із «Храму написів» у Паленке (Stuart 2011b, p.257-262). Вочевидь, спливання календарних періодів сприймалося як смерть чи «зменшення» відповідних богів. На середині двадцятиліття загальна кількість богів «зменшувалася наполовину», а кінець циклу означав «завершення» усіх восьми тисяч богів. З початком нового двадцятиліття, напевно, відбувалося оновлення та відродження богів. Таким чином, можемо впевнено стверджувати, що Хац'оом-Куй спостерігав за урочистим завершенням чотирьохсотліття Довгого рахунку, а не коронацією.

Залишається з'ясувати, де саме він «бачив» обряд. Мері Келлі та її співавтори наводять як однаково імовірні три можливості: Хац'оом-Куй міг прийняти правителя Ель-Перу у Теотівакані, метафорично спостерігати за церемонією (в їхній інтерпретації, коронацією) на відстані або ж перебувати станом на 435 рік у низинах майя (Kelly, Freidel & Navarro-Farr 2024, p.33). Перший сценарій можемо одразу відкинути, адже згадка про Хац'оом-Куйя стосувалася ювілейних святкувань, а не призначення нового правителя. Текст стели 51 не містить жодної вказівки на подорож царя Ель-Перу до Теотівакана. Щоправда, на лівому боці монумента повідомлялося про подію, яка відбулася «перед очима владаря з *Віинте'нааха*», проте його ім'я значно відрізняється від імені Хац'оом-Куйя, тобто мова, певно, йшла про іншу особу (Kelly, Freidel & Navarro-Farr 2024, p.31-32). Як уже зазначалося, «владарями з *Віинте'нааха*» майя називали не тільки чужинців, а й місцевих царів, які подорожували в Теотівакан щоб легітимізувати там свій статус. Що ж до можливості суто уявного споглядання за ювілейною церемонією, яка відбувається на далекій відстані, то вжите в тексті дієслово *yila*, «бачив», зазвичай натякає на безпосередню особисту присутність спостерігача. Наприклад, цариця-мати могла бачити обряди, виконувані її сином (Martin 2020, p.240). Через це ми вважаємо найбільш обґрунтованим третій варіант: Хац'оом-Куй перебував у Петені й на власні очі бачив календарні дійства, влаштовані владарями майя. Він особисто супроводжував свого онука Сіхйах-Чан-К'авіля II під час пишної церемонії у Тікалі, а також встиг побачити аналогічний ритуал в Ель-Перу. Таке пояснення цілком вірогідне, адже святкування могло тривати кілька днів, а Тікаль та Ель-Перу розташовані на відстані менш ніж 80 км одне від одного (Martin & Grube 2008, p.29).

Підсумовуючи, ми вважаємо, що принаймні від часів встановлення Маркадора, тобто не пізніше 414 року, Хац'оом-Куй мешкав у низинах майя, успадкувавши від Сіхйах-К'ахк'а

статус представника Теотівакана в Петені.⁶ Точне розташування резиденції обох чужинців наразі залишається невідомим. Можливо, вони взагалі не мали постійної столиці й повсякчас переміщувався із одного міста до іншого, контролюючи в такий спосіб своїх васалів. Судячи з наявних даних, географічні межі сфери впливу Хац'оом-Куйя були дещо вужчими, аніж у його попередника. Ім'я Сіхйах-К'ахк'а з'являється навіть у таких віддалених від Центрального Петену містах, як Ель-Ресбалон, Паленке та, імовірно, Копан. Натомість Хац'оом-Куй діяв насамперед у Тікалі й міцно пов'язаних із *мутульськими* владарями сусідніх міст: Ель-Сапоте, Ель-Перу, загадковому *Маасалі* (див. Додаток).

Переоцінка ролі Хац'оом-Куйя, між іншим, дозволяє пояснити відсутність згадок про нього на монументах з Копана та Кірігуа. Названі міста дають нам багато свідчень на тему контактів майя із Центральною Мексикою. У 426 році засновник династії Копана К'ініч-Йаш-К'ук'-Мо' відвідав *Віінте'наах* і отримав там царський скипетр. Цю подію увічнено на кількох монументах, і взагалі нащадки К'ініч-Йаш-К'ук'-Мо' всіляко наголошували на зв'язках свого предка із Теотіваканом (Looper 2003, p.36-39; Stuart 2004, p.227-240; Stuart 2005a, p.383-384; Tokovinine 2013, p.77-78). Якби Хац'оом-Куй справді панував у Теотівакані, він мав би бути згаданий як сюзерен перших правителів Копана та Кірігуа, але нічого подібного в написах ми не бачимо – наш герой не залишив жодного сліду в історичній пам'яті мешканців долини Мотагуа. Це може означати, що домінування мексиканців в області майя проявлялося у різних формах: Хац'оом-Куй наглядав за Тікалем та іншими царствами Центрального Петену, натомість на південно-східній периферії роль головного представника нового режиму, імовірно, належала К'ініч-Йаш-К'ук'-Мо'. Важливо також відзначити, що тексти Копана й Кірігуа взагалі не містять імені жодного чужинця, якого ми могли би назвати «правителем Теотівакана» – церемонії у *Віінте'нааху* описано дуже загальними фразами. Це дає нам черговий привід повернутися до ідей про колективне правління в Теотівакані, переглянувши їх у світлі нових даних. Якщо Хац'оом-Куй – не імператор «міста богів», а правитель підпорядкованої території, то джерела майя не містять жодних прямих доказів проти колективної форми правління в мексиканській столиці.

Новий погляд на Хац'оом-Куйя дає змогу переосмислити ранню історію Тікаля, зокрема причини війни 378 року. Якщо Хац'оом-Куй належав до династії *мутульських* владарів, його прибуття в Тікаль у складі почету Сіхйах-К'ахк'а й утвердження на престолі Йаш-Нуун-Ахііна I набувають вигляду внутрішньої династичної усобиці. Політична історія майя дає нам приклади таких «міжфракційних» конфліктів: переселення *мутульського* царевича Бахлах-Чан-К'авііла до Дос-Піласа і розкол династії «Священних *Канульських* Владарів» у першій половині VII століття (Martin & Grube 2008, p.56-57; Helmke & Awe 2016). Аналогія із запеклим ворогом Тікаля *Канулем* цікава й у іншому аспекті. Як показав Саймон Мартін, у VI-VII століттях в Цібанче діяла складна система співправління: на *канульському* троні одночасно сиділи кілька царів-родичів із різним ієрархічним статусом. Провідна роль належала старшому правителю-гегемону, який носив титул *калоомте'*. Йому підпорядковувалися

⁶ Нашій інтерпретації джерел певною мірою суперечить та обставина, що, згідно з написом на Маркадорі, Хац'оом-Куй носив титул *калоомте'* Хо' ... віца ще у 374 році, тобто від моменту власної коронації. Можливо, в цьому разі ми знову-таки стикаємося із ретроспективним наділенням сюзерена більш високим статусом, якого він на час описуваних подій насправді не мав. Подібний приклад «кар'єрного зростання» заднім числом, певно, зафіксовано на «Палацовій панелі» з Паленке. Там батько місцевого владаря К'ініч-Ханааб-Пакаль так само названий *калоомте'* у зв'язку з воцарінням, хоча в дійсності сів на трон через кілька років після тяжкої воєнної поразки і був ще хлопчиком, тож навряд чи міг одразу претендувати на велику політичну вагу (Полюхович 2012, с.274-281; Stuart & Stuart 2008, p.148-153).

канульські «священні владарі» та «владарі» (Martin 2017; Martin 2024, p.831). Ми припускаємо, що така не зовсім типова для майя практика поділу влади виникла під впливом взірців, привнесених наприкінці IV століття мексиканськими завойовниками. *Калоомте'* Хац'оом-Куй посідав чільне становище в межах *мутульського* царського дому навіть попри те, що особисто у Тікалі не правив. Найвищий ранг він, імовірно, передав у спадок своєму синові з мексиканським іменем. Цар Тікаля Сіхйах-Чан-К'авііль II носив більш скромний титул «Священного *Мутульського* Владаря», а отже підпорядковувався своїм родичам – дідові й дядькові.

Хац'оом-Куй помер 12 червня 439 року – цю дату вирізьблено на стелі 31 з Тікаля та стелі 5 з Ель-Сапоте. Його кончина підвела ризик під етапом більш-менш явного втручання Теотівакана в політичне життя царств майя. Хоча на стелі 31 згадується син Хац'оом-Куйя з мексиканським іменем і статусом *калоомте'*, жодних інших свідчень про діяльність цього нового гегемона не збереглося. Можливо, він передчасно помер або зосередився на більш важливих справах у Центральній Мексиці. Уже незабаром роль провідних союзників і представників Теотівакана в Петені міцно перебрали на себе царі Тікаля – прямі спадкоємці Хац'оом-Куйя (Martin 2003, p.15-17). Вказана обставина пояснює нам, чому так складно відшукати у джерелах явні докази зверхності Теотівакана над царствами майя в другій половині V століття. Як було показано в іншій роботі, ми вважаємо, що Тікаль залишався васалом чи союзником мексиканської держави принаймні до 508 року (Стюфляєв & Стаднік 2024, с.61-66). Однак згадки про чужинців після смерті Хац'оом-Куйя стають дуже рідкісними. Це не означає, буцімто царства Петену повстали й здобули незалежність від Теотівакана. Просто автори текстів майя не надто переймалися внутрішнім устроєм далекої метрополії – вони писали про тих чужинців, із якими напряду взаємодіяли їхні владарі. Поки на політичній сцені діяло перше покоління завойовників, Сіхйах-К'ахк' і Хац'оом-Куй постійно згадувалися в написах, адже обоє перебували в Петені і наглядали за залежними царями. Після їхньої смерті форми контролю змінилися, стали більш опосередкованими. В історії майя почалася нова епоха.

ДОДАТОК: ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ ЗГАДОК СІХІАХ-К'АХК'А ТА ХАЦ'ООМ-КУЙЯ В ІЕРОГЛІФІЧНИХ НАПИСАХ МАЙЯ

Напис	Дата події	Дійова особа	Транслітерація ієрогліфічного тексту	Подія або коментар	Дата створення напису
Маркадор з Тікаля, блоки E1-E5	6 травня 374 року	Хац'оом-Куй	JOY-ti AJAW-wa ja-tz'o-ma ku-KUY? 5-?-WITZ KAL-ma-TE' 4-TZ'AK-bu-AJAW	Хац'оом-Куй був коронований («вбрався в царське») як <i>калоомте'</i> Хо ... віца та четвертий за рахунком владар у династії	25 січня 414 року
Різьблена кістка з Тікаля MT34	25 серпня 377 року	Сіхйах-К'ахк'	EHM-yi SIH-ya OCH-K'IN-ni KAL-TE'	Західний <i>калоомте'</i> Сіхйах-К'ахк' «спустився», тобто, як вважається, розпочав похід із Теотівакана в Тікаль	VIII століття?
Стела 15 з Ель-Перу, рC1-рC4	9 січня 378 року	Сіхйах-К'ахк'	KAL-ma-TE' SIH-ja 7-ma-ka 3-"K'AN" wi-TE'-?	<i>Калоомте'</i> Сіхйах-К'ахк' з <i>Віінте'нааха</i> згаданий в Ель-Перу за вісім днів перед появою в Тікалі. Це підтверджує, що військо завойовників рухалося із заходу на схід. Далі Сіхйах-К'ахк' ще раз згадується на цій самій стелі, але з іншим написанням імені і в неясному контексті	26 березня 416 року
Стела 24 з Наачтуна, рA1-рA3	15 або 16 січня 378 року	Сіхйах-К'ахк'	u-ya-AJAW-TE' SIH-ja-K'AHK'	Воєначальник Сіхйах-К'ахк'а згаданий у Наачтуні за день чи два перед завоюванням Тікаля	?
Розпис 7 з Ла-Суфрікайі, D6-E6	17 січня 378 року	Сіхйах-К'ахк'	HUL-ya MUT-la K'AWIIL-la ... SIH?-K'AHK'?	Сіхйах-К'ахк' прибув до Тікаля	16 січня 379 року

Маркадор з Тікаля, B7- B9	17 січня 378 року	Сіхйах-К'ахк'	HUL-ye SIH-K'AHK' KAL-ma-TE' AJ-wi?-TE'- NAAH?-NAL MUT- CHAN-na-CH'EEN	<i>Калоомте'</i> Сіхйах-К'ахк' прибув до Тікаля	25 січня 414 року
Маркадор з Тікаля, C1- D4	Наступного дня?	Хац'оом-Куй, Сіхйах-К'ахк'	TZ'AK HUL-ye ku-pu?- CH'EEN yi-ta JATZ'- KUY? NOH-K'AB-ba TZ'EH-K'AB SIH-ja- K'AHK'	Наступного дня до Тікаля прибув Куп-...- Ч'еен, супроводжуваний Хац'оом-Куйем – правою та лівою рукою Сіхйах-К'ахк'а	25 січня 414 року
Стела 31 з Тікаля, D19- C24	17 січня 378 року	Сіхйах-К'ахк'	TZUTZ-yi-yi-chi-NAL OOK-ki-tzi HUL-OOK?- ja OCH-K'IN-K'AWIL- la SIH-K'AHK' KAL-ma- TE' ya?-hi OCH-HA'-ja CHAK-TOK-ICH'AAK	Прибуття <i>калоомте'</i> Сіхйах-К'ахк'а в Тікаль і смерть Чак-Ток-Іч'аака II	20 жовтня 445 року
Стела 5 з Вашактуна, B8-C9	17 січня 378 року	Сіхйах-К'ахк'	i-HUL-li-ya KAL-ma-TE' SIH-K'AHK' MUT-la	<i>Калоомте'</i> Сіхйах-К'ахк' прибув до Тікаля	9 липня 396 року
Стела 51 з Ель-Перу, J1-J3	?	Сіхйах-К'ахк'	HUL-li-ya SIH-K'AHK' MUT	Сіхйах-К'ахк' прибув до Тікаля	12 грудня 435 року

Стела 22 з Вашактуна, B9-B11	17 січня 378 року	Сіхйах-К'ахк'	HUL-ya OCH-K'IN- K'AWIIL-la	Прибуття західного К'авііля Сіхйах-К'ахк'а	10 грудня 504 року
Стела 4 з Ель-Сапоте, E3	23 січня 379 року?	Сіхйах-К'ахк'	SIH-K'AHK'	Згадка Сіхйах-К'ахк'а в Ель-Сапоте – місті, розташованому за 25 кілометрів на південь від Тікаля. Контекст втрачено	23 січня 379 року?
Стела 4 з Тікаля, A1- A7	13 вересня 379 року	Сіхйах-К'ахк'	K'AL-la-ja-3-YOP-HUUN ta-u-BAAH JOY-ja-ti AJAW-li YAX-NUUN- AHIN NAHB-NAL-la- K'INICH ya-AJAW-wa KAL-ma-TE' SIJ-ya-ja- K'AHK'	Цар Тікаля Йаш-Нуун-Ахіін I був коронований як васал Сіхйах-К'ахк'а	9 липня 396 року?

Стела 31 з Тікаля, F8- E15	13 вересня 379 року	Сіхйах-К'ахк'	ti-AJAW MAM K'UH- ku²-la-AJAW YAX- NUUN-AHIIN u-CH'AM- wa 8-20-wa-PET u-ku- chu?-PAAT? u-KAB-ji SIH-K'AHK' UH-ti-ya wi- TE'-NAAH	Йаш-Нуун-Ахіін I був коронований у <i>Віінте'нааху</i> за наказом Сіхйах-К'ахк'а	20 жовтня 445 року
Стела 2 з Бехукаля, A7-B7	4 вересня 381 року	Сіхйах-К'ахк'	CHUM-la-ja ti?-AJAW- wa-IL ya-AJAW KAL- ma-TE' K'AHK'	Правитель Бехукаля сів на трон як васал <i>калоомте'</i> Сіхйах-К'ахк'а	25 липня 393 року
Стела 1 з Ріо-Асуля, B4-B11	22 січня 392 року?	Сіхйах-К'ахк'	tz'a-pa-ja u-LAKAM- TUUN u-MAM SAK- BAHLAM ku?-la? 3- HAAB-TE' u-K'AHK'?-? SIH-K'AHK'	Правитель Ріо-Асуля встановив стелу, імовірно, як васал Сіхйах-К'ахк'а	22 січня 392 року?

Стела 18 з Тікаля, A1- B12	9 липня 396 року?	Сіхйах-К'ахк'	ya-AJAW-wa SIH- K'AHK'	Ще один монумент з Ткаля, на якому Йаш- Нуун-Ахіін I названий васалом Сіхйах- К'ахк'а	9 липня 396 року?
Стела 4 з Вашактуна, pA7-pB10	9 липня 396 року	Сіхйах-К'ахк'	u-K'AL-TUUN CHAK- TAHN WAYWAL ?- K'IN-CHAN K ya-AJAW- wa K'AWIIL-la SIH- K'AHK'	Правитель Вашактуна встановив стелу як васал Сіхйах-К'ахк'а	9 липня 396 року
«Чоловік з Тікаля», F3- F7	8 червня 406 року	Сіхйах-К'ахк'	[HUL?]-li MUT-la KAL- ma-TE' SIH-ja-“Dart” tu- CH'EEN MUT-la-AJAW- SAK-HIX-MUUT 2-HUL- li KAL-ma--TE'-MUT-la	<i>Калоомте'</i> Сіхйах-К'ахк' вдруге прибув до Тікаля	Не раніше 6 листопада 406 року

Маркадор з Тікаля, E8- G7	25 січня 414 року	Сіхйах-К'ахк'	tz'a-pa-ja u-? JATZ'-ma KUY? u-KAB-ji-ya ?- AJAW-wa TZ'AK-bu u- KAB-ji MAM ch'a- CH'AMAK ya-AJAW-wa SIH-ja-K'AHK' HUL-ye MUT-CH'EEN 5-?-WITZ 18-u-BAAH CHAN-na	Встановлення Маркадора з Тікаля, названого монументом Хац'оом-Куйя. Подія відбулася за наказом особи, яка була васалом Сіхйах-К'ахк'а і прибула в Тікаль з <i>Хо ... віца</i> .	25 січня 414 року
Стела 5 з Ель-Сапоте, C8-C9	?	Хац'оом-Куй	u-K'UH-li ? JATZ'-ku	Згадка про богів Хац'оом-Куйя. Контекст і дату події втрачено	15 жовтня 421 року?
Стела 51 з Ель-Перу, M1-M5	12 грудня 435 року	Хац'оом-Куй	TZUTZ-? 1-PIK-K'UH yi- ILA-ji JATZ'-ku MUT- AJAW	<i>Мутульський</i> владар Хац'оом-Куй «бачив» завершення календарного чотирьохсотліття в Ель-Перу	12 грудня 435 року
Стела 31 з Тікаля, G10- G24	12 грудня 435 року	Хац'оом-Куй	TZUTZ 9-PIK u-KAB-ji SIH-CHAN-na-K'AWIIL yi-ta-ji u-HUUN-na IX- UNEN-BAHLAM NAHB- NAL-la yi-ta-ji ? KAL-ma- TE' JATZ'-ku-KUY UH- ti-ya 9-TZ'AK-bu ? NAL CHAN-CHEEN-na MUT- la	Цар Тікаля Сіхйах-Чан-К'авііль II відзначив завершення календарного чотирьохсотліття у супроводі налобної пов'язки цариці- предка Іш-Унен-Бахлам та Хац'оом-Куйя	20 жовтня 445 року
Стела 5 з Ель-Сапоте, C15-D16	12 червня 439 року	Хац'оом-Куй	OCH-NA'-K'A'-ya ? ja- tz'o-ma	Смерть Хац'оом-Куйя	21 листопада 439 року

Стела 31 з Тікаля, Н24- Н28	12 червня 439 року	Хац'оом-Куй	OCH-bi-ja JATZ'-ku- KUY	Смерть Хац'оом-Куйя	20 жовтня 445 року
Стела 31 з Тікаля, К2- L4	20 жовтня 445 року?	Хац'оом-Куй	k'o-cha-wa-ki ko-sa-ka- chi?- ka-che?-ki KAL-ma- TE' u-K'AHK'-MIJIN?- na JATZ'-ku-KUY	Унікальна згадка про невідомого з інших джерел сина Хац'оом-Куйя, що мав мексиканське ім'я та носив високий титул <i>калоомте'</i>	20 жовтня 445 року
Стела 31 з Тікаля, N2- N3	20 жовтня 445 року?	Хац'оом-Куй	YAX-NUUN-AHIIN yu-ne JATZ'-ku-KUY	Єдиний запис, у якому цар Тікаля Йаш- Нуун-Ахіін I названий сином Хац'оом-Куйя	20 жовтня 445 року
Стела 1 з Тікаля, рА4- рА9	?	Хац'оом-Куй	IX-UNEN K'AWIIL u- NAHB-NAL-K'INICH ya- AT-na ya-AJAW-TE'- K'INICH ja-JATZ'-KUY	Унікальний текст, у якому згадується дружина Хац'оом-Куйя та наведене його розширене ім'я Йахавте'-К'ініч-Хац'оом- Куй	Приблизно середина V століття
Стела 28 з Тікаля, рА3- рВ3	?	Хац'оом-Куй	ya-AJAW-OCH-K'IN K'AL-ma--TE'-JATZ'- KUY	На цьому монументі Сіхйах-Чан-К'авііля II згадується васал західного <i>калоомте'</i> Хац'оом-Куйя. На жаль, ім'я васала не збереглося	Приблизно середина V століття
Жадеїтові вушні вставки	?	Хац'оом-Куй	ya-AJAW-OCH-K'IN K'AL-ma-TE'-JATZ'- KUY K'UH-cha-TAHN- WINIK-ma-su-AJAW	У цьому тексті <i>маасальський</i> владар (правитель царства, яке за пізніших часів перебувало у сфері впливу Тікаля) також названий васалом західного <i>калоомте'</i> Хац'оом-Куйя	V століття

Ваза K7528	?	Хац'оом-Куй	ya-AJAW-wa K'AL-ma-TE' JATZ'-ku WINAKHAAB ch'a-jo-ma	Згадка про ще одного васала <i>калоомте'</i> Хац'оом-Куйя. На підставі стилю вважається, що ваза походить із регіону Наранхо – важливого міста у східній частині Петену	?
Стела 16 з Ель-Перу, pD3-pD5	11 червня 470 року?	Сіхйах-К'ахк'	tz'a-pa-ja LAKAM-TUUN SIH-ja-“Dart”?	Встановлення стели Сіхйах-К'ахк'а. Вважається, що це його посмертний поминальний монумент	465 або 470 рік
Палац у Паленке, корпус D	?	Сіхйах-К'ахк'	SIH-ja-K'AHK'	Єдина ретроспективна згадка про Сіхйах-К'ахк'а в Паленке – місті на заході низин майя	Пізня класика
Ваза з Антигуа	?	Сіхйах-К'ахк'	SIH-ja-K'AHK' ch'a-JOM WIIN TE'-NAAH	Пізня ваза, прикрашена посмертним портретом Сіхйах-К'ахк'а. У підписі до зображення Сіхйах-К'ахк' носить титул, який підтверджує його зв'язок з <i>Віінте'наахом</i>	Пізня класика
Ваза з Монреаля, N1-N2	?	Сіхйах-К'ахк'	SIH-K'AHK' ch'a-JOM	Ще один підпис до посмертного зображення Сіхйах-К'ахк'а на кераміці	Пізня класика

Список джерел та літератури

- ВЕПРЕЦКИЙ, С., 2023, *Политическая история Канульского царства по эпиграфическим источникам. Том II: Приложения*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова.
- КОРОЛЬОВ, Б., 2002, Писемні джерела. У: Я. Калакура, кер. *Історичне джерелознавство: підручник*. Київ: Либідь, 345-455.
- ПАВЛЕНКО, С., 2002, Зображальні джерела. У: Я. Калакура, кер. *Історичне джерелознавство: підручник*. Київ: Либідь, 243-294.
- ПОЛЮХОВИЧ, Ю., 2012, *Політико-династична історія держави майя Баакаль за матеріалами корпусу епіграфічних джерел Паленке (Лакамха')*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- СТЮФЛЯЄВ, М., 2023а, Одне ім'я – одна особа: проблема реконструкції списку ранніх царів П'єдрас-Неграса за ієрогліфічними текстами з Йашчілана, *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, 63, 30-61. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-63-02>
- СТЮФЛЯЄВ, М., 2023б, *Рання історія царства майя Йашчілан (III – початок VII століть)*. Кваліфікаційна робота магістра. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- СТЮФЛЯЄВ, М., і СТАДНИК, М., 2024, Довге мексиканське панування: новий погляд на відносини Теотівакана з Тікалем, Цібанче та іншими царствами майя від середини V до середини VI століть, *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, 65, 51-83. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-65-03>
- ТАЛАХ, В., 2007, К'инич Кан Балам III – правитель Паленке. Режим доступу: https://web.archive.org/web/20101122170301/http://www.mesoamerica.ru/indians/maya/kanbalam_talah.html [Дата перегляду: 31.07.2025].
- ТАЛАХ, В., 2019, *Вступ до ієрогліфічної писемності майя*. Режим доступу: https://www.academia.edu/130367561/Manual_Complete [Дата перегляду: 31.07.2025].
- BELIAEV, D., 2019, In the Shadow of Entrada: Maya and Teotihuacan in the 5th Century. *Paper presented at the 24th European Maya Conference, Jagellonian University of Cracow, Poland, November 11-16*.
- BELIAEV, D., 2024, Los abuelos maternos y la descendencia matrilineal en el Petén durante el Clásico Temprano. Ponencia presentada en Segunda Jornada Académica, Instituto de Investigaciones Históricas, Ciudad de México, 25 de noviembre.
- BELIAEV, D., GALEEV, P., & VEPRETSKII, S., 2016, Las inscripciones jeroglíficas monumentales en la exposición permanente del Museo Nacional de Arqueología y Etnología. En: D. Beliaev & Mónica de León, ed. *Proyecto Atlas Epigráfico de Petén, Fase III*. Ciudad de Guatemala: CEMYK, 62-180.
- BELIAEV, D., STUART, D., & LUIN, C., 2017, Late Classic Maya Vase with the Mention of Sihyaj K'ahk' from the Museo VICAL, Casa Santo Domingo, Antigua Guatemala, *Mexicon*, 39(1), 2-4.

- BELIAEV, D. et al., 2013, Los Monumentos de Tikal. En: D. Beliaev & Mónica de León, ed. *Proyecto Atlas Epigráfico de Petén, Fase I*. Ciudad de Guatemala: CEMYK, 37-170.
- BÍRÓ, P., 2011, *The Classic Maya Western Region: A History*. Oxford: BAR Publishing.
- BOOT, E., 2005, *Continuity and Change in Text and Image at Chichen Itza, Yucatan, Mexico: A Study of the Inscriptions, Iconography and Architecture at a Late Classic to Early Postclassic Maya Site*. Leiden: CNWS Publications.
- CARBALLO, D., 2020, Power, Politics, and Governance at Teotihuacan. In: K. Hirth, D. Carballo, & Barbara Arroyo, eds. *Teotihuacan: The World Beyond the City*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks, 57-96.
- COE, M., 1992, *Breaking the Maya Code*. London and New York: Thames and Hudson.
- COE, W., 1962, A Summary of Excavation and Research at Tikal, Guatemala: 1956-61, *American Antiquity*, 27(4), 479-507.
- CULBERT, P., 1993, *The Ceramics of Tikal: Vessels from the Burials, Caches, and Problematical Deposits*. Tikal Report no. 25. Philadelphia: The University Museum, University of Pennsylvania.
- DAVLETSHIN, A., 2004, Origin and Etymology of the 'Overlord' Title in the Classic Maya Inscriptions. In: I. Alekseev, D. Beliaev, & D. Bondarenko, eds. *Abstracts of the Third International Conference Hierarchy and Power in the History of Civilizations*. Moscow: Russian Academy of Sciences, 115-116.
- DAVLETSHIN, A., 2024, Un signo silábico y el nombre del gobernante teotihuacano Búho-Lanzadardos en las inscripciones mayas, *Boletín del Museo Chileno de Arte Precolombino*, 29(1), 113-133.
- ESTRADA-BELLI, F., & TOKOVININE, A., 2016, A King's Apotheosis: Iconography, Text, and Politics from a Classic Maya Temple at Holmul, *Latin American Antiquity*, 27(2), 149-168.
- ESTRADA-BELLI, F. et al., 2009, A Maya Palace at Holmul, Peten, Guatemala and the Teotihuacan "Entrada": Evidence from Murals 7 and 9, *Latin American Antiquity*, 20(1), 228-259.
- FASH, W., TOKOVININE, A., & FASH, B. 2009, The House of New Fire at Teotihuacan and its Legacy in Mesoamerica. In: W. Fash & L. Luján, eds. *The Art of Urbanism: How Mesoamerican Cities Represented Themselves in Architecture and Imagery*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks, 201-229.
- FIALKO, V., 1988, El marcador de juego de pelota de Tikal: nuevas referencias epigráficas para el periodo clásico temprano, *Mesoamérica*, 9(15), 117-135.
- GRUBE, N., & MARTIN, S., 2000, *Proceedings of the Maya Hieroglyphic Workshop: Tikal and its Neighbors, March 11-12*. Transcribed and edited by Phil Wanyerka. Austin: Department of Art and Art History, University of Texas.
- HELMKE, C., & AWE, J., 2016, Sharper than a Serpent's Tooth: A Tale of the Snake-head Dynasty as Recounted on Xunantunich Panel 4, *The PARI Journal*, 17(2), 1-22.
- HELMKE, C., & VEPRETSKII, S., 2022, Reading the Regnal Names of Rulers III and V of Caracol, Belize, *The PARI Journal*, 22(4), 1-24.
- HELMKE, C., & VEPRETSKII, S., 2024, An Account of the Kings of Kanu'l as Recorded on the Hieroglyphic Stair of K'an II of Caracol, *Ancient Mesoamerica*, 35(3), 748-765.
- HOUSTON, S., 1993, *Hieroglyphs and History at Dos Pilas: Dynastic Politics of the Classic Maya*. Austin: University of Texas Press.

- HOUSTON, S., 2000, Into the Minds of Ancients: Advances in Maya Glyph Studies, *Journal of World Prehistory*, 14(2), 121-201.
- HOUSTON, S., & MATHEWS, P., 1985, *The Dynastic Sequence of Dos Pilas*. San Francisco: Pre-Columbian Art Research Institute.
- KELLY, M., FREIDEL, D., & NAVARRO-FARR, O., 2024, Waka' on the International Stage. In: K. Eppich, D. Marken, & D. Freidel, eds. *El Perú-Waka': New Archaeological Perspectives on the Kingdom of the Centipede*. Gainesville: University Press of Florida, 21-53.
- KETTUNEN, H., & HELMKE, C., 2024, *Introduction to Maya Hieroglyphs*. Nineteenth Revised Edition. Wayeb. Available from: https://www.wayeb.org/wp-content/uploads/2024/10/Kettunen_Helmke_2024_WH_English_19th_ed.pdf [Accessed: 31.07.2025]
- LACADENA, A., 2010, Títulos militares en los textos jeroglíficos mayas del periodo Clásico. Ponencia presentada en 8 Congreso internacional de Mayistas, México D.F., 8-13 de agosto.
- LOOPER, M., 2003, *Lightning Warrior: Maya Art and Kingship at Quirigua*. Austin: University of Texas Press.
- LOOPER, M. et al. 1991-2025 *Maya Hieroglyphic Database*. Department of Art and Art History, California State University, Chico. Available from: www.mayadatabase.org [Accessed: 31.07.2025]
- MACLEOD, B., 2004, A World in a Grain of Sand: Transitive Perfect Verbs in the Classic Maya Script. In: Søren Wichmann, ed. *The Linguistics of Maya Writing*. Salt Lake City: University of Utah Press, 291-325.
- MANZANILLA, L., 2001, Gobierno corporativo en Teotihuacan: una revisión del concepto "palacio" aplicado a la gran urbe prehispánica, *Anales de Antropología*, 35, 157-190.
- MARTIN, S., 1997, The Painted King List: A Commentary on Codex-Style Dynastic Vases. In: B. Kerr & J. Kerr, eds. *The Maya Vase Book: A Corpus of Rollout Photographs of Maya Vases, Volume 5*. New York: Kerr Associates, 846-867.
- MARTIN, S., 2003, In Line of the Founder: A View of Dynastic Politics at Tikal. In: J. Sabloff, ed. *Tikal: Dynasties, Foreigners, and Affairs of State*. Santa Fe and Oxford: School of American Research Press and James Curry, 3-45.
- MARTIN, S., 2017, Secrets of the Painted King List: Recovering the Early History of the Snake Dynasty. *Maya Decipherment: Ideas on Maya Writing and Iconography*, May 5. Available from: <https://mayadecipherment.com/2017/05/05/secrets-of-the-painted-king-list-recovering-the-early-history-of-the-snake-dynasty/> [Accessed: 31.07.2025]
- MARTIN, S., 2020, *Ancient Maya Politics: A Political Anthropology of the Classic Period 150–900 CE*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MARTIN, S., 2024, In Search of the Serpent Kings: From Dzibanche to Calakmul, *Ancient Mesoamerica*, 35(3), 822-838.
- MARTIN, S., & GRUBE, N., 2000, *Chronicle of the Maya Kings and Queens: Deciphering the Dynasties of the Ancient Maya*. London and New York: Thames and Hudson.
- MARTIN, S., & GRUBE, N., 2008, *Chronicle of the Maya Kings and Queens: Deciphering the Dynasties of the Ancient Maya*. 2nd edition. London and New York: Thames and Hudson.

- MATHEWS, P., 1985, Maya Early Classic Monuments and Inscriptions. In: G. Willey & P. Mathews, eds. *A Consideration of the Early Classic Period in the Maya Lowlands*. Albany: Institute for Mesoamerican Studies, State University of New York at Albany, 5-54.
- MATTEO, S., & GILLOT, C., 2022, Sihyaj K'ahk': A New Portrait on a Late Classic Maya Vase from the Montreal Museum of Fine Arts, *Mexicon*, 44(2), 47-55.
- NIELSEN, J., 2014, Where Kings Once Ruled? Considerations on Palaces and Rulership at Teotihuacan. In: J. Nehammer Knub, C. Helmke, & J. Nielsen, eds. *Palaces and Courtly Culture in Ancient Mesoamerica*. Oxford: Archaeopress, 1-16.
- NONDÉDÉO, P., LACADENA, A., CASES, J., 2019, Teotihuacanos y mayas en la «entrada» de 11 Eb' (378 d.C.): nuevos datos de Naachtun, Petén, Guatemala, *Revista Española de Antropología Americana*, 49 Especial, 53-75.
- PROSKOURIAKOFF, T., 1993, *Maya History*. Austin: University of Texas Press.
- ROMÁN, E. et al., 2025, A Teotihuacan Altar at Tikal, Guatemala: Central Mexican Ritual and Elite Interaction in the Maya Lowlands, *Antiquity*, 99(404), 462-480.
- SÁNCHEZ, Á. et al., 2020, The Hieroglyphic Stairway of House C, Palenque, Chiapas: New Approaches, *Mexicon* 42(1), 7-11.
- SCHELE, L., & FREIDEL, D., 1990, *A Forest of Kings: The Untold Story of the Ancient Maya*. New York: William Morrow.
- SMITH, R., 1955, *Ceramic Sequence at Uaxactun, Guatemala*. New Orleans: Tulane University.
- STONE, A., 1989, Disconnection, Foreign Insignia, and Political Expansion: Teotihuacan and the Warrior Stelae of Piedras Negras. In: R. Diehl & J. Berlo, eds. *Mesoamerica After the Decline of Teotihuacan, A.D. 700–900*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks, 153-172.
- STUART, D., 1989, *The Maya Artist: An Epigraphic and Iconographic Study*. Senior Thesis, Princeton University.
- STUART, D., 1998, "The Fire Enters His House": Architecture and Ritual in Classic Maya Texts. In: S. Houston, ed. *Function and Meaning in Classic Maya Architecture*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks, 373-425.
- STUART, D., 2000, "The Arrival of Strangers": Teotihuacan and Tollan in Classic Maya History. In: D. Carrasco, L. Jones, & S. Sessions, eds. *Mesoamerica's Classic Heritage: From Teotihuacan to the Aztecs*. Boulder: University Press of Colorado, 465-513.
- STUART, D., 2001, A Reading of the "Completion Hand" as TZUTZ / Una lectura del signo de "manotermiación" como TZUTZ, *Research Reports on Ancient Maya Writing*, 49, 10-24.
- STUART, D., 2002, Glyphs for "Right" and "Left"? Available from: <https://www.mesoweb.com/stuart/notes/RightLeft.pdf> [Accessed: 31.07.2025]
- STUART, D., 2004, The Beginnings of the Copan Dynasty: A Review of the Hieroglyphic and Historical Evidence. In: E. Bell, M. Canuto, & R. Sharer, eds. *Understanding Early Classic Copan*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 215-247.
- STUART, D., 2005a, A Foreign Past: The Writing and Representation of History on a Royal Ancestral Shrine at Copan. In: E. Wyllys Andrews and W. Fash, eds. *Copan: The History of an Ancient Maya Kingdom*. Santa Fe and Oxford: School of American Research Press and James Currey, 373-394.

- STUART, D., 2005b, *The Inscriptions from Temple XIX at Palenque*. San Francisco: Pre-Columbian Art Research Institute.
- STUART, D., 2011a, Some Working Notes on the Text of Tikal Stela 31. Available from: <https://www.mesoweb.com/stuart/notes/Tikal.pdf> [Accessed: 31.07.2025]
- STUART, D., 2011b, *The Order of Days: The Maya World and the Truth About 2012*. New York: Harmony Books.
- STUART, D., 2024, *Spearthrower Owl: A Teotihuacan Ruler in Maya History*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks.
- STUART, D., & HOUSTON, S., 2018, Cotton, Snow, and Distant Wonders. In: H. Kettunen, V. Vázquez, F. Kupprat, C. Vidal, G. Muñoz, M. Ponce de León, eds. *Tiempo detenido, tiempo suficiente: Ensayos y narraciones mesoamericanistas en homenaje a Alfonso Lacadena García-Gallo*. Wayeb, 317-328.
- STUART, D., & STUART, G., 2008, *Palenque: Eternal City of the Maya*. London and New York: Thames and Hudson.
- STYUFLYAEV, M., & STADNIK, M., 2024, The Long Mexican Supremacy: A New Look at the Relations of Teotihuacan with Tikal, Piedras Negras, and the Snake Kingdom in the Second Half of the 5th and Early 6th Centuries, *Glyph Dwellers*, Report 91. Available from: <http://glyphdwellers.com/pdf/R91.pdf> [Accessed: 31.07.2025]
- STYUFLYAEV, M., & STADNIK, M., 2025, Emblem Glyphs, Toponyms, and Early Classic History of Piedras Negras: New Interpretations, *The Mayanist*, 6(2), 57-78.
- SUGIYAMA, N. et al., 2020, The Maya at Teotihuacan? New Insights into Teotihuacan-Maya Interactions from the Plaza of the Columns Complex. In: K. Hirth, D. Carballo, & B. Arroyo, eds. *Teotihuacan: The World Beyond the City*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks, 139-171.
- SUGIYAMA, S., 2005, *Human Sacrifice, Militarism, and Rulership: Materialization of State Ideology at the Feathered Serpent Pyramid, Teotihuacan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TAUBE, K., 2000, *The Writing System of Ancient Teotihuacan*. Barnardsville: Center for Ancient American Studies.
- TOKOVININE, A., 2013, *Place and Identity in Classic Maya Narratives*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks.
- TOKOVININE, A., 2020, Distance and Power in Classic Maya Texts. In: A. Díaz, ed. *Reshaping the World: Debates on Mesoamerican Cosmologies*. Louisville: University of Colorado Press, 251-281.
- VEPRETSKII, S., & DAVLETSHIN, A., 2021, Hieroglyphic Names of the King of La Amelia, the Petexbatun Region, Maya Lowlands, Terminal Classic, *Textdatenbank und Wörterbuch des Klassischen Maya*, Research Note 22. Available from: https://classicismayan.org/portal/editor/uploads/1059_twkm_note_22.pdf [Accessed: 31.07.2025]

Сумнівний імператор теотівакана: новий погляд на роль хац'оом-куйя в історії майя

Мета. У цій статті ми поставимо під сумнів загальноприйняту в історіографії ідентифікацію особи на ім'я Хац'оом-Куй (*Spearthrower Owl*) як імператора Теотівакана.

Методи. Задля здійснення комплексного аналізу джерельної бази, ми використовували низку як загальнонаукових, так і спеціальних історичних методів. До

перших належать зокрема методи аналізу та синтезу, індукції й дедукції. Вагоме місце з-поміж інших методів, застосованих у нашому дослідженні, належить іконографічному методу.

Результати. Запропоноване нами нове тлумачення джерел дозволило прояснити деякі «темні місця» у написах майя. Показано, що в 378 році Хац'оом-Куй особисто брав участь у завоюванні Тікаля як командир одного з мексиканських військових загонів. На початку V століття він, імовірно, став намісником Теотівакана у майяському регіоні Петен і станом на 435 рік перебував саме в землях майя, а не у Центральній Мексиці. Нам також вдалося ідентифікувати ще одного мексиканського воєначальника на ім'я Куп-...-Ч'еен, про якого науці дотепер не було відомо.

Висновки. Результати нашого дослідження суперечать ustalеним в історіографії думці, буцімто Хац'оом-Куй був верховним правителем Теотівакана і постійно перебував там. Їхнє значення виходить далеко за межі більш точного розуміння окремих історичних епізодів, адже упродовж останніх десятиліть вчені неодноразово намагалися зрозуміти політичний устрій Теотівакана на основі свідчень, отриманих з писемних джерел майя. Наша робота показує, що до таких реконструкцій слід ставитися критично та обережно. Майя, імовірно, майже не згадували на своїх монументах про правителя чи правителів далекої метрополії і мало цікавилися внутрішнім життям Теотівакана. Їхня увага зосереджувалася насамперед на тих чужинцях, із якими вони взаємодіяли безпосередньо, тобто на мексиканських намісниках у регіоні Петен.

Ключові слова: Майя класичної доби, Теотівакан, Хац'оом-Куй, ієрогліфічні тексти, іконографія, політична історія, історія мистецтв.

Maksym Styuflyayev, PhD student, V. N. Karazin Kharkiv National University

Максим Стюфляєв, аспірант, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6690-8762>

Отримано редакцією журналу / Received: 1.08.2025

Схвалено до друку / Accepted: 1.05.2026